
Verklaring van Stade Trilaterale Waddenzee Plan

*Ministeriële Verklaring van de
Achtste Trilaterale Regeringsconferentie
over de Bescherming van de Waddenzee*

Stade, 22 oktober 1997

Uitgegeven door: Common Wadden Sea Secretariat, Wilhelmshaven, 1998.
Technische realisatie: Zodiak Groep, Groningen.

Oplage: 1000 ex.

Foto's:

Omslag: NPA Tønning, Jessel

Pag. 6 BfN, Euler

28 NPA Tønning

32 Watermann

38 NPA Tønning, Wernicke

44 NPA Tønning, Wernicke

52 Marencic

56 Frikke

62 NPA Tønning, Pollmeier

66 Enemark

70 Frikke

78 Uhd Jepsen

Inhoud

Voorwoord / 5

Verklaring van Stade / 7

Bijlage I: Trilaterale Waddenzee Plan / 15

Bijlage II: Gezamenlijk Pakket TMAP / 109

Bijlage III: Werkprogramma Guinea-Bissau-Waddenzee / 113

Foreword / 3

Stade Declaration / 5

Annex I: Trilateral Wadden Sea Plan / 13

Annex II: Common Package TMAP / 85

Annex III: Work Program Guinea-Bissau-Wadden Sea / 89

Programa de Trabalho / 95

Voorwoord

De goedkeuring van de Verklaring van Stade en het Waddenzee Plan markeren een twee decennia lange samenwerking tussen Nederland, Duitsland en Denemarken. Daaruit spreekt de gezamenlijk verantwoordelijkheid voor de bescherming van een natuurgebied van bijzondere betekenis, zowel nationaal als internationaal.

In de eerst tien jaar van trilaterale samenwerking voor de bescherming van de Waddenzee lag de nadruk vooral op de bescherming van vogels en zeehonden.

Eind jaren tachtig is een start gemaakt met een meer geïntegreerde benadering. Tijdens de Zesde Trilaterale Regeringsconferentie over de Bescherming van de Waddenzee in Esbjerg, in 1991, werd het hele scala aan menselijke activiteiten doorgenomen. Drie jaar later, op de Conferentie van Leeuwarden, werd het gebruik ingebed in een pakket ecologische Doelen geformuleerd voor alle karakteristieke Waddenzee habitats.

De goedkeuring van de Verklaring van Stade en het Waddenzee Plan tijdens de Achtste Trilaterale Regeringsconferentie in 1997 in Stade, Duitsland, kan worden beschouwd als het resultaat van bijna 20 jaar internationale politieke samenwerking op natuurbeschermingsgebied.

Met de Conferentie van Stade werd tevens een nieuwe fase in de Trilaterale Waddenzee Samenwerking voor de bescherming van de Waddenzee ingezet die gericht zal zijn op de integratie van natuurbescherming en gebruik gebaseerd op de gemeenschappelijke Doelen. Hiertoe is in het Trilaterale Waddenzee Plan een groot aantal beleidsafspraken en bijbehorende maatregelen opgenomen.

De actieve deelname van alle belanghebbenden in het proces is hierbij voor de komende jaren de grote uitdaging. Ons streven het gebied duurzaam te beschermen en te ontwikkelen kan alleen slagen als alle betrokkenen, al diegenen die in het gebied wonen en werken, zich hiervoor willen inzetten.

Hiermee is een start gemaakt tijdens de openbare discussies die zijn gevoerd om het Waddenzee Plan voor te bereiden. Hierbij willen wij al diegenen die hieraan hebben deelgenomen bedanken.

Angela Merkel

Svend Auken

Jozias J. van Aartsen

Verklaring van Stade

De MINISTERS verantwoordelijk voor de bescherming van het Samenwerkingsgebied¹ van Denemarken, Nederland en de Bondsrepubliek Duitsland op 22 oktober 1997 in Stade bijeen op de Achtste Trilaterale Regeringsconferentie over de Bescherming van de Waddenzee (Conferentie van Stade), met als doel om de samenwerking tussen de landen te versterken en verder te ontwikkelen, daarbij voortbouwend op de afspraken van voorgaande Waddenzeeconferenties vooral op die van de Conferentie van Esbjerg (1991) en de Conferentie van Leeuwarden (1994).

De Ministers constateren dat sinds de Conferentie van Leeuwarden in 1994 vooruitgang is geboekt met de bescherming van de Waddenzee zoals ook in het Progress Report is verwoord. Zij herbevestigen het belang van aanhoudende inspanningen in het kader van AGENDA 21² en het Verdrag inzake de Biologische Diversiteit om het gebied voor toekomstige generaties te behouden en beschermen. Tevens erkennen zij dat de uitvoering van beleid en beleidsmaatregelen dient te geschieden in samenspraak met de verschillende belanghebbenden.

Het Samenwerkingsgebied is een gebied van bijzonder ecologisch belang. De Ministers aanvaarden hun internationale verantwoordelijkheid voor dit gebied. Het Samenwerkingsgebied is ook een gebied waar mensen wonen, werken en recreëren. Veiligheid voor de bewoners van het gebied is van groot belang. De voorwaarden voor duurzame economische ontwikkelingen moeten worden gehandhaafd.

Er is een sterke relatie tussen het Samenwerkingsgebied en de aangrenzende gebieden. Enerzijds kunnen aangrenzende gebieden profiteren van de waarden van de Waddenzee. Anderzijds kunnen ontwikkelingen en activiteiten buiten het Samenwerkingsgebied nadelige gevolgen hebben voor de waarden van het Samenwerkingsgebied. De voordelen van deze geografische nabijheid moeten beter worden benut en de nadelige invloeden worden aangepakt.

De Ministers erkennen de verklaring van de niet-gouvernementele organisaties (NGOs), de gezamenlijke verklaring van de adviesraden van de drie landen, de gezamenlijke verklaring van de Interregionale Waddenzee Samenwerking en van de besluiten van de samenwerking van de Deense, Nederlandse en Duitse Waddenzee-eilanden, als waardevolle bijdragen ter inspiratie, stimulatie en verdere ontwikkeling van de Trilaterale Waddenzee Samenwerking.

De Ministers waarderen de inspanningen van de Interregionale Waddenzee Samenwerking als bijdrage aan de Trilaterale Samenwerking, in het bijzonder voor wat betreft de onderwerpen

¹ De begrenzing van het Trilaterale Samenwerkingsgebied, oftewel Samenwerkingsgebied is beschreven in § 9 van de Verklaring van Leeuwarden.

² Hoofdstuk 17 "Het beschermen van oceanen en zeeën, inclusief half-ontsloten zeeën en kuststreken en het beschermen, rationeel gebruiken en ontwikkelen van de organische hulpbronnen in deze gebieden" en hoofdstuk 15 "Het behoud van biologische diversiteit".

van milieu-effect rapportages en duurzaam toerisme. Erkend wordt dat beide partijen voordeel hebben van de intensieve samenwerking.

De Ministers waarderen het werk van de QSR-groep bij het opstellen van het Quality Status Report (QSR) voor de Waddenzee en hebben kennis genomen van de beoordeling van het ecosysteem van de Waddenzee in het Assessment Report.

In de uitvoering van hun politieke verantwoordelijkheden BESLUITEN de Ministers het volgende:

Waddenzee Plan

- 1 De Ministers BESLUITEN het Waddenzee Plan aan te nemen (Bijlage I), dat is uitgewerkt volgens de Verklaring van Leeuwarden en dat het gezamenlijke beleid, maatregelen, projecten en acties bevat van de drie landen in hun gezamenlijke inspanning om de Doelen te realiseren.
- 2 De Ministers BESLUITEN om tijdens de volgende trilaterale Waddenzeeconferentie het Waddenzee Plan te bezien en zo nodig te wijzigen conform de procedures opgenomen in het plan en in de Verklaring van Leeuwarden.
- 3 De Ministers ERKENNEN dat een succesvolle implementatie van het Waddenzee Plan onder andere afhankelijk is van de mate waarin relevante autoriteiten, belangengroepen en bewoners bijdragen aan de realisatie van het beleid en de beleidsmaatregelen.
- 4 Bewoners, gebruikers, bezoekers en andere belanghebbenden in het waddengebied worden gevraagd hun ideeën en voorstellen omtrent de realisering van de Doelen bekend te maken door middel van het Waddenzee Plan.
- 5 De Ministers DRINGEN er bij de bevoegde nationale autoriteiten op aan de coöperatieve dialoog met alle belanghebbenden voort te zetten of te intensiveren, teneinde het maatschappelijk draagvlak voor het Waddenzee Plan en daarmee het besef van duurzaam gebruik van de natuurlijke hulpbronnen in het Samenwerkingsgebied te bevorderen. Dit zal op de lange termijn gunstig zijn voor allen die in het Samenwerkingsgebied wonen en werken. De plaatselijke bevolking wordt in de taal van het eigen land geïnformeerd.
- 6 De Ministers VERWELKOMEN de suggesties en resoluties die zij tijdens de Conferentie hebben ontvangen van de verschillende NGOs, de adviesraden van de drie landen, de Interregionale Waddenzee Samenwerking en de samenwerking van de Nederlandse en Deense Wadden-eilanden. De Ministers BENADRIKKEN dat deze suggesties bij bovengenoemde dialoog met alle belanghebbenden weer ter sprake moeten komen.
- 7 De Ministers ERKENNEN de belangrijke bijdrage die de verschillende vormen van co-management, onder geschikte omstandigheden, op verschillende niveaus, bij veel aspecten van het Waddenzeebeheer kan leveren. De Ministers VERWELKOMEN verder onderzoek op dit gebied.
- 8 De Ministers BENADRIKKEN de fundamentele noodzaak om de plaatselijke bevolking te beschermen tegen stormvloed en zij zien er op toe dat de veiligheidseisen niet in het gedrang zullen komen wanneer het Waddenzee Plan wordt uitgevoerd.

9 De Ministers ERKENNEN de verantwoordelijkheid van de Waddenzeelands om de veiligheid op internationale en nationale vaarwegen te handhaven en zij moedigen de bevoegde autoriteiten die verantwoordelijk zijn voor een veilig en gemakkelijke toegang tot de havens en het beheer ervan, aan om rekening te houden met de aanbevelingen van het Waddenzee Plan.

10 De Ministers DRINGEN erop aan dat de bevoegde nationale autoriteiten met alle belanghebbenden bij het Waddenzee Plan van gedachten te wisselen. Van de lokale bevolking en lokale gemeenschappen wordt een actieve houding verwacht met betrekking tot het opstellen van voorstellen ter verbetering en actualisering van het Waddenzee Plan. Deze voorstellen zullen tijdens de volgende Waddenzeeconferentie worden besproken.

11 De Ministers BESLUITEN dat de uitvoering van het Waddenzee Plan in de komende jaren zorgvuldig zal worden geëvalueerd en beoordeeld en dat op de volgende Waddenzeeconferentie een voortgangsrapport zal worden ingediend. Dit zal de basis vormen voor de verdere ontwikkeling van het Waddenzee Plan. Bijzondere aandacht zal worden geschonken aan de eilanden in het Samenwerkingsgebied. De Ministers BELASTEN hun Senior Officials met het toezicht op de evaluatie en beoordeling van de implementatie van het plan.

12 De Ministers BESCHOUWEN het Waddenzee Plan als een goed voorbeeld van internationale samenwerking in een grensoverschrijdend natuurgebied en ONDERSTEUNEN dat het Plan wordt ingebracht bij relevante internationale conferenties over samenwerking op het gebied van milieu en natuur.

Externe invloeden

13 De Ministers BENADRUKKEN dat de kwaliteit van het Samenwerkingsgebied significant beïnvloed kan worden door activiteiten die buiten het Samenwerkingsgebied plaatsvinden of door vervuiling afkomstig van bronnen buiten het gebied. De Ministers BESCHOUWEN de grote gebieden met zwarte vlekken die in 1996 in de Oost-Friese Waddenzee voorkwamen als een teken van de aantasting van het decompositie-vermogen van het bentische systeem, een van de belangrijke functies van het ecosysteem van de Waddenzee. De Ministers BESLUITEN, daarom, dat de drie landen binnen internationale fora en in onderhandelingen met andere partijen met vereende krachten de volgende doelstellingen zullen nastreven:

Het reduceren van inbreng van voedingsstoffen, gevaarlijke stoffen en olie

14 De Ministers ERKENNEN het belang van de stroomgebieden van de rivieren die in het Samenwerkingsgebied uitmonden, voor de kwaliteit van water, sediment en mariene habitats en ERKENNEN dat de totale hoeveelheid door rivieren in het Samenwerkingsgebied aangevoerde gevaarlijke stoffen en fosfaatverbindingen de laatste 10 jaar aanzienlijk is afgenomen, maar dat olievervuiling door de scheepvaart nog steeds een probleem is.

15 De Ministers STAAN EROP dat de totale hoeveelheid voedingsstoffen die het Samenwerkingsgebied binnenkomt significant verminderd moet worden. Vergaande implementatie van de bestaande relevante internationale afspraken en EU-regelgeving is noodzakelijk. Bijzonder belangrijk zijn de volgende maatregelen:

- waterzuiveringsinstallaties in de stroomgebieden van de Noordzee en de Waddenzee dienen zo spoedig mogelijk uitgerust te worden met voorzieningen voor de verwijdering van voedingsstoffen;

- stimulering van extensivering van landbouwkundig gebruik - mede via EU-programma's - en terugbrengen van ammoniakemissies vanuit de landbouw;
- terugbrengen van verkeersemisies.

16 De Ministers BENADRUKKEN dat blijvende inspanning nodig is om de toevoer van gevaarlijke stoffen en olie verder te reduceren. Specifieke aanpak is vereist voor de aangrenzende havens en voor alle in de Waddenzee uitmondende rivierstelsels. Vervuiling, met name olievervuiling door de scheepvaart, moet verder worden teruggebracht, met name door het aanbieden van kosteneffectieve en klantvriendelijke havenontvangstinstallaties.

Activiteiten in de aangrenzende gebieden

17 De Ministers DRINGEN er bij alle bevoegde autoriteiten op aan de gemeenschappelijke belangen van het Samenwerkingsgebied in ogenschouw te nemen en, waar nodig, de nadelige milieu-effecten van met name havens en industrie, recreatie, burgerluchtvaart, militaire activiteiten, windenergie, landbouw en verkeer te verminderen. Onder andere door, bij milieu-effectrapportages, de specifieke eisen van het ecosysteem van de Waddenzee, de gemeenschappelijke beginselen en de relevante EU-richtlijnen mee te nemen. Daarenboven, moeten beslissers bij de beoordeling van dergelijke activiteiten en bij de toepassing van relevante nationale en Europese regelgeving streven naar zowel een netto maatschappelijke winst als een netto positief ecologisch resultaat.

EU Vogelrichtlijn en Habitatrictlijn

18 De Ministers CONSTATEREN dat grote delen van het Samenwerkingsgebied door de bevoegde autoriteiten aangemerkt zijn als Habitat-gebied conform Artikel 4 van de EU-Habitatrictlijn en/of Artikel 4 van de EU-Vogelrichtlijn en dat de lijsten van Habitat-gebieden inmiddels ingediend zijn bij de Europese Commissie. Het Sleeswijk-Holstein deel van de Waddenzee zal genomineerd worden als speciale beschermingszone op basis van de EU-Vogelrichtlijn, als laatste nog resterende deel van het Samenwerkingsgebied. Het grootste gedeelte van het Samenwerkingsgebied valt inmiddels onder Natura 2000.

19 De Ministers CONSTATEREN dat er verschillen in begrenzing tussen de aangemelde gebieden bestaan en BESLUITEN derhalve verder te werken aan een meer samenhangend Natura 2000-gebied voor de Waddenzee.

Trilaterale Monitorings- en Beoordelingsprogramma

20 De Ministers WAARDEREN de inspanningen van de Trilaterale Monitoring en Assessment Werkgroep (TMAG), die als uitwerking van § 67 van de Verklaring van Leeuwarden, een rapport heeft uitgebracht over de "Implementatie van het Trilaterale Monitorings- en Beoordelingsprogramma". Het werk is uitgevoerd in het kader van het project DEMOWAD en is medegefinancierd door de Europese Commissie via het LIFE programma.

21 De Ministers BESLUITEN het gezamenlijk pakket van parameters, vermeld in Bijlage II, uit te voeren. Met het oog hierop zullen zo spoedig mogelijk alle financiële en organisatorische voorwaarden, inclusief die voor databeheer, worden geschapen om het programma te implementeren.

22 De Ministers BESLUITEN om de ervaringen met dit gezamenlijk pakket tijdens de volgende Waddenzeeconferentie te evalueren.

Particularly Sensitive Sea Area Waddenzee

23 De Ministers NEMEN KENNIS VAN de voortgang die in de Internationale Maritieme Organisatie (IMO) geboekt is om de milieu-effecten van de scheepvaart op kwetsbare gebieden zoals de Waddenzee te reduceren, in het bijzonder voor de verplichte scheepvaarroutes, voor tankers met olie of chemische stoffen aan boord, langs de Nederlandse en Duitse Waddenzeekust.

24 De Ministers CONSTATEREN dat inmiddels alle relevante maatregelen als voorwaarden voor Particularly Sensitive Sea Areas (PSSAs), zoals vereist door de IMO, in het Samenwerkingsgebied of in de aangrenzende gebieden zijn getroffen .

25 De Ministers STEUNEN een onderzoek naar de mogelijkheden om een voorstel bij de IMO in te dienen betreffende de aanwijzing van de Waddenzee en een aangrenzend gebied als Particularly Sensitive Sea Area (PSSA).

Milieu-effectrapportage

26 De Ministers VERWELKOMEN het werk van de Interregionale Waddenzee Samenwerking conform § 26 en § 27 van de Verklaring van Leeuwarden en de daaruit voortvloeiende besluiten betreffende milieu-effectrapportages (m.e.r.).

27 De Ministers NODIGEN de bevoegde autoriteiten UIT om bij hun besluitvorming over grenswaardes en/of criteria voor projecten van Bijlage II van de Richtlijn 97/11/EEG, speciale aandacht te schenken aan de redelijkerwijs te verwachten significante effecten van deze projecten op het Samenwerkingsgebied.

28 De Ministers BESLUITEN zich voor te nemen om bij de toepassing van de informatie- en consultatieprocedures van het ECE Verdrag inzake milieu-effectrapportage in grensoverschrijdend verband de bijzondere kwetsbaarheid van het Samenwerkingsgebied in beschouwing te nemen.

29 De Ministers BEVELEN AAN om bij de beoordeling van plannen en projecten in het Samenwerkingsgebied alternatieven te beschouwen conform de EU-Habitatrichtlijn. In dit kader dient rekening te worden gehouden met relevante maatschappelijke en economische aspecten.

Internationale samenwerking

De Wash-Waddenzee-samenwerking

30 De Ministers BESLUITEN de samenwerking voort te zetten door middel van projecten met betrekking tot uitwisseling van informatie en ervaringen met betrekking tot monitoring en beheer van zeehondenpopulaties en met betrekking tot betere samenwerking tussen verschillende beheersinstanties.

Guinea Bissau-Waddenzee-samenwerking

31 De Ministers BESLUITEN de samenwerking volgens de Intentieverklaring voort te zetten en bekrachtigen dit met de ondertekening van een nieuw werkprogramma, opgenomen in Bijlage III. Het programma bouwt voort op de ervaringen en resultaten van het eerste werkprogramma en heeft als doel de opleiding van een ornithologisch team af te ronden en om een organisatie op te richten ter ondersteuning en verdere ontwikkeling van het beheer en het publieke bewustwording in dit gebied.

Beheersplan voor de rotgans

32 De Ministers NODIGEN Nederland UIT om verder te gaan met laatste voorbereidingen van het Internationale Beheersplan voor de rotgans en voor te bereiden de concept-besluiten en daaraan verbonden acties voor besluitvorming door de eerste bijeenkomst van de Afrikaans-Euraziatische Overeenkomst over Watervogels (AEWA).

De bescherming van zeehonden en kleine zeezoogdieren

33 De Ministers ERKENNEN het Beschermings- en Beheersplan voor de Zeehondenpopulatie in de Waddenzee 1996-2000, uitgewerkt en bekrachtigd in het kader van de Zeehondenovereenkomst 1991, als de uitwerking van de Doelen voor gewone en grijze zeehonden, zoals opgenomen in het Waddenzee Plan.

34 De Ministers VERWELKOMEN de oprichting van een netwerk om informatie te verzamelen over de bijvangst van bruinvissen in het kader van de Overeenkomst ter bescherming van de kleine walvisachtigen tussen de kuststaten van de Oostzee en de Noordzee (ASCOBANS), hetgeen ook van belang is voor het Samenwerkingsgebied en het gebied zeewaarts daarvan.

Samenwerking op het gebied van publieksvoorlichting

35 De Ministers BESLUITEN de mogelijkheden om de kwaliteit van publieksparticipatie te verbeteren te onderzoeken en VERWELKOMEN het Nederlands initiatief om een workshop ten behoeve daarvan te organiseren.

Ontwikkeling van het toerisme

36 De Ministers ERKENNEN het werk zoals uitgevoerd door de Interregionale Waddenzee Samenwerking voor wat betreft hun analyse van en visievorming over de ontwikkeling van duurzaam toerisme en recreatiegebruik in de Waddenzeeregio.

De Ministers BESLUITEN om interregionale samenwerking te initiëren om beleid te ontwikkelen en uit te voeren betreffende duurzame vormen van toerisme, samen met alle relevante belanghebbenden en lokale en andere bevoegde autoriteiten. De Interregionale Waddenzee Samenwerking wordt uitgenodigd deze taak uit te voeren.

Cultureel erfgoed

37 De Ministers NEMEN KENNIS van de resultaten van de workshop over het culturele erfgoed gehouden te Ribe (Denemarken) en SPREKEN AF om de geplande inventarisatie van het culturele erfgoed van het Samenwerkingsgebied uit te breiden met relevante aangrenzende gebieden.

Toekomstige samenwerking

Het Wetenschappelijke Waddenzeesymposium

38 Het 10^e Internationale Wetenschappelijke Waddenzeesymposium zal op uitnodiging van Nederland worden gehouden

9^e Waddenzeeconferentie

39 Denemarken zal met ingang van 1 januari 1998 voorzitter zijn van de samenwerking. De 9^e Waddenzeeconferentie zal in 2001 in Denemarken worden gehouden.

Ondertekening

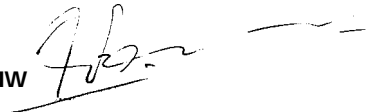
Voor de regering van de Bondsrepubliek Duitsland

dr. A. Merkel

Voor de regering van het Koninkrijk Denemarken

de heer S. Auken

Voor de regering van het Koninkrijk der Nederlanden

de heer J.F. de Leeuw

Bijlage I Trilaterale Waddenzee Plan

Inhoud

Inleiding / 17
I. Integraal beheer / 21
II. De Doelen / 27
1 Landschap en cultuur / 29
2 Water en sediment / 33
3 Kwelders / 39
4 Getijdegebieden / 45
5 Stranden en duinen / 53
6 Estuaria / 57
7 Kustwateren / 63
8 Landelijk gebied / 67
9 Vogels / 71
10 Zeezoogdieren / 79
Appendix I: Kaarten / 85
Appendix II: Activiteitenindex / 97
Appendix III: Woordenlijst / 101

Inleiding

De Waddenzee: op weg naar het volgende millennium

1 De Waddenzee is een buitengewoon waardevol natuurgebied. Karakteristiek zijn de hoge biologische productiviteit en grote natuurlijke dynamiek. De Waddenzee is het grootste wetlands-gebied in Europa en het grootste aaneengesloten getijdegebied ter wereld.

2 De Waddenzee wordt al een paar duizend jaren bewoond. De eerste bewoners leefden voornamelijk van jacht en visvangst. Tegelijk met de permanente vestiging van mensen en de agrarische ontwikkeling werd landaanwinning een belangrijke activiteit. In de afgelopen eeuw en vooral sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog is de invloed van mensen toegenomen door groeiende technische mogelijkheden en economische kansen. De Waddenzee is een gebied waar mensen wonen, werken en recreëren.

3 Nog maar dertig jaar geleden bestonden er serieuze plannen om een groot deel van de Waddenzee voor agrarische doeleinden in te polderen. Tegenwoordig is algemeen aanvaard dat de Waddenzee een gebied is met unieke natuurwaarden, die de basis vormen voor het levensonderhoud van de lokale bevolking, toerisme, recreatie en andere activiteiten.

4 In het begin van de jaren zeventig werden nationaal en internationaal afspraken gemaakt om de chemische vervuiling van de zee tegen te gaan. Sindsdien heeft een grote omslag in het denken plaatsgevonden, die geresulteerd heeft in aanzienlijke verbeteringen van de kwaliteit van water en sediment.

5 Deze omslag in het denken begon al rond de eeuwwisseling door het pionierswerk van bezorgde burgers en maatschappelijke organisaties die beschermde vogelreservaten opzetten. Toch heeft het bijna zeventig jaar geduurd voordat de officiële erkenning van het belang van het gebied resulteerde in effectieve natuurbescherming. Nationale, regionale en lokale overheden en belangengroepen hebben daarin een belangrijke rol gespeeld, ook al zijn ze vaak bekritiseerd.

6 Bijna twintig jaar geleden kwam een proces op gang dat leidde tot bescherming en behoud van de hele Waddenzee met natuurreservaten en nationale parken en tot de totstandkoming en uitbreiding van de Trilaterale Waddenzee Samenwerking tussen Nederland, Duitsland en Denemarken. Parallel hieraan zijn delen van het gebied aangewezen als 'Wetlands van internationale betekenis', Vogelrichtlijn- en Habitatrichtlijngebieden en als Man and Biosphere Reserves (MAB).

7 De Waddenzee maakt deel uit van een kustzee met veel wisselwerking met de Noordzee en het Noordwesteuropese vasteland. De kwaliteit van water, sediment en mariene habitats van de Waddenzee wordt in grote mate beïnvloed door de Noordzee en de activiteiten in het stroomgebied van de in zee uitmondende rivieren. De Waddenzee is een belangrijke kraamkamer voor

Internationale richtlijnen en overeenkomsten

(zie kaarten Appendix I)

A. Juridisch bindende EU-richtlijnen

- 1 De EU Vogelrichtlijn (richtlijn 79/409/EEC) heeft tot doel de bescherming van alle van nature in het grondgebied van de lidstaten voorkomende vogelsoorten. Volgens de Vogelrichtlijn moeten de lidstaten de meest geschikte gebieden voor de instandhouding van deze vogelsoorten, inclusief doorgangsgebieden voor trekvogels, aanwijzen als speciale beschermingszones. Het Nederlandse deel van het Beschermingsgebied¹ is aangewezen als speciale beschermingszone op basis van de Vogelrichtlijn. In Duitsland, is het Neder-Saksische deel van het Beschermingsgebied aangewezen als speciale beschermingszone, evenals de eilanden Scharhörn en Neuwerk, en het Nationale Park Waddenzee in Sleeswijk-Holstein, alsmede vijf aan dit nationale park grenzende gebieden. De aanwijzing van het Nationale Park Waddenzee Hamburg is in voorbereiding. In Denemarken is het Deense deel van het Beschermingsgebied, met uitzondering van de vaarweg naar Esbjerg, de onbewoonde delen van de eilanden en de natte gebieden op het vaste land, aangewezen als speciale beschermingszones op basis van de Vogelrichtlijn.
- 2 De EU Habitatrichtlijn (richtlijn 92/43/EEC) heeft tot doel de bescherming van de natuurlijke habitat van flora en fauna in de lidstaten. In het kader van de Habitatrichtlijn zal onder de naam NATURA 2000 een samenhangend ecologisch netwerk worden opgericht. NATURA 2000 zal bestaan uit speciale beschermingszones, aangewezen volgens de Habitatrichtlijn en de speciale beschermingszones op basis van de Vogelrichtlijn. De aanwijzing speciale beschermingszones zal de komende jaren plaatsvinden en grote delen van de Waddenzee zullen binnen NATURA 2000 vallen.

B. Internationale overeenkomsten en programma's

3. De Overeenkomst inzake watergebieden van internationale betekenis in het bijzonder als verblijfplaats voor watervogels (Wetlands Conventie, 1971) is een mondiale overeenkomst voor de instandhouding van 'wetlands'. Dat zijn ondiepe open wateren en alle gebieden die regelmatig of met tussenpozen door water worden bedekt of verzadigd. In het kader van de overeenkomst wijzen de verdragspartners 'wetlands' van internationale betekenis aan. Grote delen van de Waddenzee zijn als wetlands aangewezen: het Nederlandse deel van het Beschermingsgebied is een wetland. In Duitsland bestaan de Waddenzee wetlands voornamelijk uit nationale parken en een aantal gebieden op de eilanden en het aangrenzende vasteland. In Denemarken bestaat het wetland-gebied uit het Beschermingsgebied, met uitzondering van de scheepvaartroute van de Noordzee naar Esbjerg en de haven van Esbjerg, de onbewoonde delen van de eilanden en de aangrenzende natte gebieden op het vasteland.
4. Man and Biosphere Reserves (MAB) zijn beschermde gebieden van typische land- en kustmilieus, die internationaal erkend zijn door het MAB-programma van de UNESCO als waardevol voor het behouden en leveren van wetenschappelijke kennis, technieken en waarden ter ondersteuning van duurzame economische ontwikkeling. De Duitse en Nederlandse delen van het Beschermingsgebied zijn aangewezen als Man and Biosphere reserves.

¹ Het Beschermingsgebied omvat de trilaterale beschermingsgebieden zoals gedefinieerd in §10 van de Verklaring van Leeuwarden.

Noordzeevis en voor sommige soorten zeezoogdieren. Om deze redenen was en is het trilaterale beleid en beheer met betrekking tot thema's als 'vervuiling' en 'de bescherming van soorten en habitats' nauw verbonden met ontwikkelingen binnen het raamwerk van de Noordzeeministersconferenties, de Verdragen van Oslo en Parijs, het daarop in 1992 volgende Verdrag inzake de bescherming van het marien milieu in het noordoostelijke deel van de Atlantische Oceaan (OSPAR Verdrag), dat naar verwachting in de naaste toekomst geratificeerd zal worden, en van de Internationale Maritieme Organisatie (IMO).

8 Door deze nationale en internationale aanwijzingen en verdragen heeft de Waddenzee een uitgebreide en samenhangende beschermingsstatus gekregen. De beschermingsprogramma's en maatregelen die uit deze aanwijzingen voortvloeien, kunnen worden gezien als de start van de implementatie van de verplichtingen die volgen uit het Verdrag inzake biologische diversiteit en Agenda 21. Zij vormen ook de basis voor het huidige en toekomstige duurzame gebruik en de duurzame ontwikkeling van het Waddenzeegebied.

9 Tegenwoordig wordt vaak gezegd 'dat we genoeg hebben gedaan voor de natuur' en zelfs dat de Waddenzee te veel wordt beschermd. De talrijke regels en regelingen hebben echter direct te maken met de vele claims die er zijn op het gebruik van de Waddenzee. Deze aanspraken zijn in een aantal gevallen zelfs nog serieuzer dan tien jaar geleden. Landaanwinning zal niet meer plaatsvinden en de vermindering van de vervuiling staat hoog op de politieke agenda. Maar er kunnen zeker meer conflicten worden verwacht over onder andere proefboringen, gaswinning, windenergie, het uitdiepen van estuaria en de kustverdediging in verband met de zeespiegelstijging.

10 Daarnaast hebben we te maken met een systeem, waarin de gevolgen van ingrepen uit het verleden nog merkbaar zijn. Door landaanwinning is bijvoorbeeld de omvang van het gebied verkleind, waardoor het vermogen van het systeem om zich aan de versnelde stijging van de zeespiegel aan te passen ook verminderd is. De aanwezigheid van zwarte vlekken in de Waddenzee bij Neder-Saksen wijst op een ophoping van biomassa als gevolg van eutrofiëring. Ook het grote aantal bedreigde habitats en soorten die op rode lijsten voorkomen, moet worden verminderd om het volledige scala aan habitat-typen te krijgen die bij een natuurlijke en dynamische Waddenzee behoren.

11 De Doelen die de kern van dit document vormen, weerspiegelen zowel de behoefte aan herstel van de natuurlijke waarden van het ecosysteem van de Waddenzee als de noodzaak om ook in de toekomst menselijke activiteiten in dit gebied toe te laten. De Doelen maken duidelijk dat een toename van natuurlijke en niet verstoorte habitats in de gehele Waddenzee een voorwaarde is voor het herstel van het ecosysteem. De Doelen zijn zo geformuleerd dat ze een open einde hebben, ook al wordt de richting naar de gewenste situatie wel aangegeven. Dit betekent dat er onderhandelingsruimte is, zowel voor de gebruikers van het gebied als voor de natuurbeschermers.

12 Tegelijkertijd is het een primaire voorwaarde dat duurzame menselijke activiteiten in het gebied in de toekomst mogelijk blijven. Bij duurzame ontwikkeling moet ook rekening worden gehouden met de behoeften en verlangens van de bevolking, bijvoorbeeld wat betreft maatregelen voor de kustverdediging, het beheer van scheepvaartroutes, energievoorziening, landbouw, visserij, toerisme, infrastructuur en interne en externe veiligheid.

13 Bewoners, gebruikers, bezoekers en alle belanghebbenden van de Waddenzeeregio worden uitgenodigd ideeën en inbreng te leveren voor de implementatie van de Doelen.

De gemeenschappelijke visie

14 De Doelen schetsen een gemeenschappelijke visie op de Waddenzee die het streven van de landen inhoudt naar:

- Een gezond milieu waarin de diversiteit van habitats en soorten, hun ecologische samenhang en hun herstelveermogen een mondiale verantwoordelijkheid blijft.
- Duurzaam gebruik.
- Handhaving en versterking van ecologische, economische, cultuurhistorische en sociale waarden en van de kustbescherming, om bewoners en gebruikers een plezierige toekomst te bieden.
- Integraal beheer van menselijke activiteiten, waarbij rekening wordt gehouden met de sociaal-economische en ecologische verhoudingen tussen het Samenwerkingsgebied en de aangrenzende gebieden.
- Een goed geïnformeerde en actief betrokken bevolking.

I. Integraal beheer van de Waddenzee

Het Waddenzeeplan

1 Op de zesde Trilaterale Regeringsconferentie in Esbjerg in 1991 werd besloten een beheersplan uit te werken voor de Waddenzee van Den Helder tot Esbjerg om verder inhoud te geven aan het gemeenschappelijke beschermingsbeleid. Op de conferentie in Esbjerg en de daaropvolgende conferentie in 1994 in Leeuwarden werden de hoekstenen voor het Waddenzee Plan vastgelegd: de afbakening van het Trilaterale Samenwerkings- en Beschermingsgebied, het grondbeginsel, inclusief de beginselen voor beleid en beheer, en de Doelen.

2 Een eerste vereiste is dat alle maatregelen, activiteiten en gedragslijnen die in dit plan worden genoemd, op een duurzame wijze worden gerealiseerd, zoals gedefinieerd in het Verdrag inzake biologische diversiteit. De drie partijen benadrukken dat deze definitie enerzijds inhoudt dat het gebruiken van delen van de Waddenzee niet mag leiden tot het verminderen op lange termijn van de biologische en ecologische diversiteit en anderzijds dat natuurbescherming op lange termijn niet mag leiden tot een achteruitgang van de sociaal-economische omstandigheden voor de bewoners van het Samenwerkingsgebied.

Het belang van alle gebruikersgroepen binnen het Samenwerkingsgebied moet op een juiste manier worden afgewogen tegen de algemene en specifieke beschermingsdoelen. Voorkomen moet worden dat de plaatselijke bevolking wordt benadeeld in haar traditionele belangen, die niet strijdig zijn met de beschermingsdoelen.

3 De implementatie van het Plan zal geen invloed hebben op de bescherming van de lokale bevolking tegen de zee.

Status

4 Het Waddenzee Plan omvat beleid, maatregelen, projecten en acties waarover de drie landen het eens zijn geworden. Het plan is een raamwerk voor het totale Waddenzeebeheer en zal met regelmatige tussenpozen worden bijgesteld. Het verklaart hoe de drie landen zich het toekomstige gezamenlijke en geïntegreerde beheer van het Samenwerkingsgebied voorstellen en omvat de projecten en acties die moeten worden ondernomen om de Doelen te bereiken.

5 Het Waddenzee Plan werd ontwikkeld in samenwerking met overheden en belangengroepen. Het Plan werd voorbereid met financiële ondersteuning van de Europese Commissie.

6 Het Plan is een politieke akkoord (dat wil zeggen dat het een document van gemeenschappelijk politiek belang is, dat echter wettelijk niet bindend is). Het zal door de bevoegde autoriteiten van de drie landen tezamen en afzonderlijk worden geïmplementeerd op basis van bestaande wetgeving en met deelname van belangengroepen. De implementatie van het Plan zal niet

in strijd zijn met de wetgeving, met name op het gebied van de scheepvaart, het beheer van scheepvaartroutes, het havenbeheer, de rampenbeheersing, reddingsdiensten en andere aspecten van interne en externe veiligheid.

Begrenzing

7 Het geografisch bereik van het Waddenzee Plan is het Trilaterale Samenwerkingsgebied, kortweg het Samenwerkingsgebied. Het omvat:

- het gebied aan de zeewaarts van de hoogwaterkering of (waar de waterkering ontbreekt) de springvloedgrens, en in de rivieren de brakwatergrens;
- het gebied tot drie zeemijl vanaf de basislijn;
- de vastelandsgebieden die vallen onder de Wetlands Conventie en de EU Vogelrichtlijn;
- de eilanden.

Binnen het Trilaterale Samenwerkingsgebied zijn de Trilaterale Beschermingsgebieden:

- in Nederland: het Planologisch Kernbeslissingsgebied Waddenzee, tevens de Dollard omvattend;
- in Duitsland: de nationale parken in de Waddenzee en de beschermde gebieden zeewaarts vanaf de hoogwaterkering en vanaf de brakwatergrens, inclusief de Dollard, vallend onder de huidige Natuurbeschermingswetten;
- in Denemarken: het Fauna- en Natuurreservaat Waddenzee.

Een kaart van het Samenwerkingsgebied en het Beschermingsgebied is opgenomen in Appendix I.

Erkend wordt dat er binnen het Samenwerkingsgebied gebieden zijn waar het gebruik door mensen prioriteit heeft.

Gemeenschappelijke beginselen

8 Het grondbeginsel van het Trilaterale Waddenzeebeleid is 'het, voor zover mogelijk, verwezenlijken van een natuurlijk en duurzaam ecosysteem, waarin natuurlijke processen op ongestoorde wijze kunnen plaatsvinden' (Verklaring van Esbjerg § 1). Het beginsel is bedoeld voor de bescherming van het getijdegebied, kwelders, stranden en duinen (Verklaring van Leeuwarden § 8).

Aanvullend zijn zeven beginselen aangenomen, die essentieel zijn bij de besluitvorming met betrekking tot bescherming en beheer in het Waddenzeegebied (Verklaring van Esbjerg § 3):

- het *beginsel van zorgvuldige besluitvorming*, dat wil zeggen dat besluiten worden genomen op basis van de best beschikbare informatie;
- het *vermijdingsbeginsel*, dat wil zeggen dat activiteiten die mogelijk schadelijk zijn voor de Waddenzee, worden vermeden;
- het *voorzorgbeginsel*, dat wil zeggen, actie wordt ondernomen om activiteiten waarvan wordt verondersteld dat ze het milieu belangrijke schade toebrengen, zelfs wanneer er niet voldoende wetenschappelijk bewijs is om een causaal verband aan te tonen, te vermijden;

- het *verplaatsingsbeginsel*, dat wil zeggen dat activiteiten die schadelijk zijn voor het Waddenzeemilieu worden verplaatst naar gebieden waar ze minder milieu-effecten veroorzaken;
- het *compensatiebeginsel*, dat wil zeggen, het schadelijke effect van activiteiten die niet kunnen worden vermeden, wordt door middel van compenserende maatregelen tenietgedaan; in die delen van de Waddenzee waar nog geen uitvoering wordt gegeven aan het compensatiebeginsel wordt gestreefd naar compenserende maatregelen;
- het *herstelbeginsel*, dat wil zeggen, waar mogelijk worden, delen van de Waddenzee hersteld, als door referentiestudies aannemelijk wordt gemaakt dat de huidige situatie niet optimaal is en dat het betreffende deel in de oorspronkelijke toestand kan worden teruggebracht;
- het *beginsel van de best beschikbare technieken en de beste milieuveilige handelswijze*, zoals gedefinieerd door de Commissie van Parijs.

Voorkomen moet worden dat de lokale bevolking onredelijk benadeeld wordt in haar belangen en het gebruik dat ze van oudsher maakt van het Samenwerkingsgebied. Alle belangen van gebruikers moeten op een eerlijke en onpartijdige manier worden afgewogen tegen het beschermingsdoel in het algemeen en van het betreffende geval in het bijzonder.

Doelen

9 Het trilaterale beschermingsbeleid en -beheer is gericht op het bereiken van het volledige scala aan habitat-typen die tot een natuurlijke en dynamische Waddenzee behoren. Elk van deze habitats vereist een bepaalde kwaliteit (natuurlijke dynamiek, afwezigheid van verstoring en vervuiling), die door een goede bescherming en aanpak kan worden bereikt. De kwaliteit van de habitats zal in stand worden gehouden of worden verbeterd door te werken aan het bereiken van Doelen die voor zes habitat-typen zijn overeengekomen. Doelen met betrekking tot de kwaliteit van water en sediment zijn op alle levensgemeenschappen van toepassing. Voor vogels en zeezoogdieren zijn aanvullende doelen opgesteld, evenals voor landschap en culturele aspecten.

Zonering

10 In een groot complex ecosysteem als de Waddenzee is een gedifferentieerd beheer noodzakelijk om een goed evenwicht te vinden tussen de implementatie van Doelen en een duurzaam menselijk gebruik.

Op de Conferentie van Leeuwarden werd overeengekomen 'zonering als belangrijk beheersinstrument te erkennen en de noodzaak van harmonisatie van dit en andere beheersinstrumenten in overweging te nemen' (Verklaring van Leeuwarden § 18.5).

11 De drie landen die aan de Waddenzee grenzen hebben een verschillende aanpak bij zonering.

Om de implementatie van Doelen in afzonderlijke delen van het Samenwerkingsgebied te kunnen vergelijken, is een gemeenschappelijk begrip noodzakelijk van de verschillende beschermingsregimes en van de toepassingswijze in de drie landen. Om die reden zullen de verschillende nationale beschermingsregimes worden vergeleken en beoordeeld op basis van een

gemeenschappelijk classificatiesysteem. Op grond van deze beoordeling zal de noodzaak worden onderzocht van harmonisatie van zonering in relatie tot andere instrumenten.

Economische ontwikkeling en mogelijkheden

12 Binnen de beperkingen van een passende bescherming en natuurlijke ontwikkeling van de Waddenzee blijven economische activiteiten mogelijk.

Landbouw, industrie, scheepvaart, visserij, toerisme en recreatie zijn economisch belangrijk voor de Waddenzeeregio. Daarom moet naar een harmonieus evenwicht worden gezocht tussen de behoeften van maatschappij en ecologie. Dit zal gebeuren in samenwerking met belanghebbenden. Wat betreft de duurzame ontwikkeling van het toerisme en het recreatief gebruik van de Waddenzeeregio zal met de Interregionale Waddenzee Samenwerking een gemeenschappelijk voorstel worden uitgewerkt voor een beleid dat de nadruk legt op de ontwikkeling van communicatie en de betrokkenheid van belanghebbenden. Dit beleid moet zijn gericht op het bijdragen aan het handhaven van sociale structuren en de culturele identiteit van het gebied.

Communicatie en informatie

13 De Doelen vormen de kern van dit plan. Om de Doelen - het beschermen van de hele verscheidenheid aan habitat-typen in het Samenwerkingsgebied en een succesvolle implementatie van het Waddenzee Plan - te bereiken is actieve ondersteuning van de betrokken overheden, belangengroepen en de plaatselijke bevolking van groot belang.

14 Effectieve communicatie over dit plan en over de Doelen is erg belangrijk. De mogelijkheden om de deelname van het publiek te versterken en te verbeteren zullen worden onderzocht. Ondanks de verantwoordelijkheid van bevoegde overheden voor behoud en bescherming van het Samenwerkingsgebied, kan de actieve betrokkenheid van belanghebbenden (co-management) op allerlei manieren bijdragen aan vele aspecten van de implementatie van het Waddenzee Plan.

15 De volgende trilaterale projecten en acties zullen worden ondernomen:

- Op nationaal niveau zullen de mogelijkheden worden onderzocht om de kwaliteit van de publieke deelname te versterken, onder andere door verschillende manieren van actieve betrokkenheid van belanghebbenden (co-management).
- De resultaten van het Trilaterale Monitoring- en Beoordelingsprogramma (TMAP) zullen beschikbaar worden gesteld voor de betreffende overheden, belangengroepen en lokale bewoners.
- De mogelijkheden voor een trilaterale informatie- en communicatie site op Internet zullen worden onderzocht.

16 De bevoegde overheden zijn uitgenodigd om het Gemeenschappelijke Waddenzee Secretariaat informatie te geven over milieu-effect-rapportages in de Waddenzeeregio.

Evaluatie en terugblik

17 Ter voorbereiding van iedere Trilaterale Waddenzee Regeringsconferentie zal de voortgang van de implementatie van het trilaterale beleid en beheer en van projecten en acties die voortkomen uit het Waddenzee Plan, worden geëvalueerd. Dat gebeurt op basis van onder andere de Quality Status Reports van de Waddenzee (QSR's), die voortkomen uit trilaterale monitoring- en beoordelingsrapportages en andere relevante rapporten en ontwikkelingen op nationaal en internationaal niveau.

Het Waddenzee Plan zal, indien nodig, worden aangepast naar aanleiding van de conclusies en aanbevelingen die uit het evaluatieproces naar voren komen.

Structuur van het plan

18 Dit document behandelt achtereenvolgens alle categorieën, waarvoor tijdens de Conferentie van Leeuwarden Doelen zijn vastgesteld:

- Landschap en cultuur
- Water en sediment
- Kwelders
- Getijdegebieden
- Stranden en duinen
- Estuaria
- Kustwateren
- Landelijk gebied
- Vogels
- Zeezoogdieren

Bij iedere categorie wordt een korte omschrijving gegeven, gevolgd door de huidige status, de nauwkeurige formulering van de relevante Doelen, een evaluatie en de volgende stappen. Op basis hiervan zijn het trilaterale beleid en beheer ontwikkeld en zijn voorstellen gedaan voor trilaterale projecten en acties die noodzakelijk zijn voor implementatie van de Doelen. Daarbij is rekening gehouden met de Verklaringen van Esbjerg en Leeuwarden.

De maatregelen, projecten en acties gelden over het algemeen alleen maar voor de betreffende habitat. De hoofdstukken 'Landschap en cultuur', 'Water en sediment', 'Vogels en zeezoogdieren' betreffen meerdere habitats. Maatregelen, projecten en acties die in deze hoofdstukken worden genoemd, zijn ook op een of meer andere habitats van toepassing.

Er horen drie appendices bij het Plan. Appendix I bevat thematische kaarten van het Samenwerkingsgebied. Appendix II omvat een index van activiteiten en Appendix III is een woordenlijst.

II. De doelen

- 1 Landschap en cultuur
- 2 Wadden en sediment
- 3 Kwelders
- 4 Getijdegebied
- 5 Stranden en duinen
- 6 Estuaria
- 7 Kustwateren
- 8 Landelijk gebied
- 9 Vogels
- 10 Zeezoogdieren

1 Landschap en cultuur

Ongeveer 2600 jaar geleden ontstonden achter de eilanden in de Waddenzee kwelders. Het duurde niet lang voordat de groene, vruchtbare gronden werden bewoond en in cultuur werden gebracht. Tegenwoordig vormen ze de ingedijkte polders en kwelders van Noord-Nederland, Noord-Duitsland en het meest zuidelijke deel van Denemarken.

De huidige steden en dorpen liggen in veel gevallen op de dezelfde plaats als de oorspronkelijke nederzettingen, op de kleine kunstmatige terpen, die door de eerste kolonisten vanaf de zevende eeuw voor onze jaartelling werden gebouwd. De vroegste bewoners leefden in een gebied van bij eb droogvallende zandplaten, veen- en moeraslanden. De terpen vormden de enige menselijke ingreep in het gebied. Tegenwoordig behoren deze tot de meest karakteristieke elementen van het zeekleilandschap.

Rond het jaar 1000 na Christus begon de bouw van een uitgebreid systeem van zeedijken en sluizen teneinde meer begrazing en landbouw mogelijk te maken. Hierdoor konden mensen zich in het gebied vestigen zonder van terpen gebruik te hoeven maken. In de daaropvolgende eeuwen ontstond een uniek en open landschap met extensieve landbouw, onder andere veefokkerijen. Er was een nijvere handel met een groot deel van Europa.

Door de combinatie van landbouw, visserij in de Noordzee en handels- en walvisvaart, ontwikkelde zich gedurende lange perioden door de eeuwen heen een bloeiende economie op de eilanden en het aan zee grenzende vasteland. Hiermee werd de basis gelegd voor de ontwikkeling van stedelijke centra en dorpen, met heel karakteristieke, in goede staat verkerende en unieke gebouwen en huizen.

De Waddenzee speelt internationaal ook een belangrijke rol als het gaat om de scheepvaart. Reeds eeuwenlang lopen er belangrijke scheepvaartroutes door de Waddenzee. Een opmerkelijke getuigenis hiervan vormen de talloze scheepswrakken.

Status

De topografie van het huidige landschap wordt in grote mate bepaald door de manier waarop de mens het heeft gevormd. De sloten in het gecultiveerde landschap volgen nog steeds de loop van de natuurlijke laagtes en kwelderkreken. De wegen lopen langs de kust en de hogere delen van de polders. De contouren van de zeekering bepalen de horizon. Het landschap van de Waddenzee is een wijd open landschap, met de zeekering als grensovergang tussen de dynamische processen van getijdegebieden en kwelders enerzijds en het cultuurlandschap van polders anderzijds.

De cultuur-historische en landschappelijke waarden zijn nauw verbonden met de economische en sociale ontwikkeling van het kustgebied. Ze zijn naar internationale maatstaven uniek en zonder weerga en zijn gelijkwaardig aan de natuurwaarden van het gebied. Ze vormen een belangrijke basis voor de ontwikkeling van het toerisme.

Het cultuur-historische en landschappelijke erfgoed en de verschillen tussen de regio's zijn essentieel voor het begrijpen van de ontwikkeling en de identiteit van het gebied en de vereenzelviging van de bewoners met het landschap. Hieraan zit ook een onmiskenbare internationale dimensie net zoals bij de natuurwaarden. Om die reden werd op de Conferentie van Leeuwarden in 1994 besloten om het cultuur-historische en landschappelijke aspect als derde aandachtspunt in de Trilaterale Waddenzee Samenwerking toe te voegen aan de aandachtspunten natuur en milieu. De integratie van de drie aandachtspunten in samenhangend beleid en beheer is essentieel om een duurzame ontwikkeling te garanderen.

Doelen

IDENTITEIT - het behouden, herstellen en ontwikkelen van de elementen die bijdragen aan het karakter of de identiteit van het landschap.

VERSCHEIDENHEID - het handhaven van de volledige verscheidenheid aan cultuurlandschappen die kenmerkend zijn voor het landschap van de Waddenzee.

GESCHIEDENIS - het behouden van het cultuur-historische erfgoed.

LANDSCHAP - speciale aandacht besteden aan de belevingswaarde en de cultuur-historische waarden van het landschap bij beheer en ruimtelijke ordening.

Evaluatie

Het landschap en het cultuur-historische erfgoed van het Samenwerkingsgebied zijn aan snelle veranderingen onderhevig door ontwikkelingen in de landbouw - waaronder de introductie van nieuwe gewassen en schaalvergroting - verstedelijking en industrialisatie en het daarmee gepaard gaande aanleggen van infrastructurele voorzieningen. Een dergelijke ontwikkeling is van invloed op karakteristieke elementen als de openheid, rust en identiteit van het landschap, de topografie en de cultuur-historische overblijfselen.

Ook de bouw van windturbines is gedurende afgelopen jaren aanzienlijk toegenomen, omdat het winnen van elektriciteit uit windenergie in dit soort gebieden bijzonder productief blijkt te zijn; windturbines hebben echter ook invloed op de landschappelijke waarden.

Daar staat tegenover dat de historische elementen van het gebied in mindere mate aan veranderingen onderhevig zijn, hoewel aan het einde van de vorige eeuw en het begin van deze eeuw sommige historische elementen van het gebied gedeeltelijk zijn verdwenen, zoals de terpen en oude dijken, die ten dele voor bemesting zijn afgegraven.

Hoe verder

Aangezien historische elementen van het landschap en gebouwen een aanzienlijke mate van bescherming genieten door nationale wetgeving, zou het met de bestaande wettelijke, administratieve en planningsinstrumenten in de drie landen mogelijk moeten zijn om integraal te werken aan het behoud en de ontwikkeling van het landschap, inclusief een goede planning met betrekking tot windturbines. Tegelijkertijd moet het bewustzijn van de unieke cultuur-historische en landschappelijke waarden worden versterkt. Dat is belangrijk voor het begrip van en de identificatie met het landschap in samenhang met de cultuur-historische waarden. Het bevorderen van duurzaam cultuurtoerisme kan misschien bijdragen tot de bewustmaking van bovengenoemde waarden en nieuwe mogelijkheden bieden.

1.1 Trilateraal beleid en beheer

1.1.1 Het streven is het Samenwerkingsgebied of delen ervan te nomineren als Wereld Erfgoed Gebied vanwege de natuurlijke en cultuur-historische waarden.

1.1.2 De cultuur-historische en landschappelijke elementen van het Samenwerkingsgebied zullen door een goede planning en goed beheer worden beschermd en instandgehouden.

1.1.3 Het bewustzijn van de cultuur-historische en landschappelijke waarden zal worden versterkt, waar mogelijk en toepasselijk op gemeenschappelijke basis.

1.1.4 Het bouwen van windturbines in het Beschermingsgebied is verboden. (Identiek aan 9.1.9).

1.1.5 Het bouwen van windturbines in het Samenwerkingsgebied buiten het Beschermingsgebied wordt alleen toegestaan als belangrijke ecologische en landschappelijke waarden niet worden aangetast. (Identiek aan 9.1.10).

1.2 Trilaterale projecten en acties

1.2.1 Voorbereiding van de nominatie van het Samenwerkingsgebied of delen ervan als Wereld Erfgoed Gebied, in nauwe samenwerking met lokale en regionale overheden en lokale belangengroepen en burgers. Hierbij wordt rekening gehouden met o.a. de aanbevelingen van de workshop over cultuur-historische en landschappelijke waarden, die in 1997 is gehouden.

1.2.2 Inventarisatie en in kaart brengen van de belangrijkste cultuur-historische en landschappelijke elementen van het Waddenzeegebied, inclusief

- een beoordeling van welke elementen moeten worden behouden en ontwikkeld en
- aanbevelingen voor de bescherming, rekening houdend met de aanbevelingen van de in 1997 gehouden workshop over cultuur-historische en landschappelijke waarden.

Een verslag van de resultaten van het onderzoek wordt in drie talen gepubliceerd om er zeker van te zijn dat de informatie gemakkelijk toegankelijk is en ruim kan worden verspreid.

1.2.3 Onderzoek naar hoe de culturele en landschappelijke aspecten kunnen worden betrokken bij milieu-effectrapportages. Deze informatie zal worden uitgewisseld.

1.2.4 Onderzoek naar de mogelijkheden voor een initiatief op het gebied van cultureel toerisme in nauwe samenwerking met lokale overheden en relevante organisaties.

2 Water en sediment

De Waddenzee is een open systeem. Bij vloed stromen zeewater en sediment van de Noordzee de Waddenzee binnen. En door een aantal grote rivieren wordt zoet water en sediment aangevoerd. De kwaliteit van water en sediment in de Waddenzee wordt grotendeels bepaald door deze externe bronnen, die vervuilende stoffen de Waddenzee binnenbrengen. Atmosferische depositie is een andere bron van vervuiling.

Vervuilende stoffen worden over het algemeen verdeeld in drie soorten, namelijk de 'natuurlijke micro-verontreinigende stoffen', 'kunstmatige micro-verontreinigende stoffen' en 'macro-verontreinigende stoffen'. De eerste klasse bevat stoffen als zware metalen, die niet alleen kunstmatig worden geproduceerd, maar ook in het natuurlijk milieu voorkomen, zij het in lage concentraties.

De tweede klasse, de kunstmatige door de mens geproduceerde stoffen, ook wel xenobiotica genoemd, bevat stoffen als PCB's en pesticiden.

Macro-verontreinigende stoffen zijn natuurlijke stoffen, die in relatief grote concentraties in het zeemilieu voorkomen. De belangrijkste zijn nutriënten, vooral fosfor en stikstofverbindingen.

Micro-verontreinigende stoffen kunnen toxische effecten hebben op fauna en flora van een bepaald gebied, bijvoorbeeld door aantasting van het reproductie- of immuunsysteem. Deze effecten kunnen worden versterkt door accumulatie en synergisme.

Te hoge concentraties en hoeveelheden nutriënten kunnen leiden tot een verhoogde primaire productie, die op haar beurt negatieve effecten kan veroorzaken, zoals zuurstofgebrek door algenbloei, veranderingen in de soortensamenstelling en het opnieuw vrijmaken van micro-verontreinigende stoffen.

Status

De relatief hoge mate van verontreiniging van de Waddenzee wordt veroorzaakt door drie factoren:

- Enkele rivieren met veel industrie en landbouw in hun stroomgebied monden uit in de Waddenzee. De stroomgebieden hebben een totale omvang van zo'n 231.000 km², dat is ongeveer 17 keer zo groot als de Waddenzee. In het zuidoosten strekken ze zich uit tot aan de Tsjechisch-Oostenrijkse grens. Tot de rivieren behoren de Elbe, de Weser, de Eems en de IJssel, een zijtak van de Rijn. Daarnaast komt een belangrijk deel van het Rijnwater via stroming langs de Nederlandse Noordzeekust de Waddenzee binnen.

Via de rivieren komt verreweg de grootste de grootste vracht aan verontreinigende stoffen van het land naar de Waddenzee. De Duitse rivieren Elbe, Weser en Eems en het Nederlandse IJsselmeer lozen ieder jaar gemiddeld ongeveer 60 km³ verontreinigd water op de Waddenzee. De rivieren vervoeren zware metalen, PCB's, pesticiden als lindaan en grote hoeveelheden nutriënten.

- Door de Noordzeestroom komt een aanzienlijke hoeveelheid water van de Noordzee met zwevende deeltjes - en dus ook verontreinigende stoffen - de Waddenzee binnen.
- De Waddenzee ligt aan de rand van Noordwest-Europa. Een belangrijk deel van de vervuiling wordt veroorzaakt door atmosferische depositie uit de hoog-geïndustrialiseerde landen in Noordwest- en Midden-Europa.

Doelen

Achtergrondconcentraties van natuurlijke micro-verontreinigingen.

Concentraties van door de mens geproduceerde vervuilende stoffen als gevolg van nullozingen.

Een Waddenzee die kan worden beschouwd als een 'eutrofiërings-niet-probleemgebied'.

Evaluatie

In de laatste twee decennia is de hoeveelheid toxische stoffen die door rivieren wordt geloosd flink afgenomen. In de Waddenzee zelf is over het geheel genomen een vermindering van concentraties van regelmatig voorkomende vervuilende stoffen zoals zware metalen en PCB's waarneembaar.

De twee belangrijkste nutriënten zijn stikstofverbindingen en fosfaat. De concentraties fosfaaten, in mindere mate, stikstofverbindingen in het water van de Waddenzee zijn in de tweede helft van de jaren tachtig gedaald, voornamelijk als gevolg van het gebruik van fosfaatvrije wasmiddelen en waterzuivering.

Het feit dat de stikstofverbindingen minder zijn gedaald dan fosfaat heeft tot een verandering in de relatieve concentraties van deze nutriënten geleid. Dit kan tot een toename van giftige algen leiden. Het is niet duidelijk of er nog andere biologische gevolgen zijn.

Veel toxische verbindingen, zoals zware metalen en PCB's, die de Waddenzee binnenkomen, komen uiteindelijk in het sediment terecht, vooral in sediment dat veel slijk bevat. Tijdens baggerwerkzaamheden moet speciale aandacht worden besteed aan de vervuilingsgraad van de baggerspecie. Bovendien kan het baggeren en het storten van baggerspecie de helderheid van de waterkolom vertroebelen.

De scheepvaart is een potentiële bron van vervuiling door olie, afval en gevaarlijke stoffen. In de afgelopen jaren zijn er diverse incidenten geweest, waarbij van schepen afkomstige chemicaliën en olie op de kust zijn aangespoeld. Het aantal met olie besmeurde vogels dat langs de kust van de Waddenzee aanspoelt blijft hoog. In de meeste gevallen is de olie van schepen afkomstig.

Atmosferische depositie is ook een belangrijke bron van vervuiling van bepaalde stoffen.

Onlangs werd binnen de Internationale Maritieme Organisatie (IMO) besloten dat bepaalde schepen die gevaarlijke ladingen vervoeren verplichte scheepvaartroutes verder uit de kust van

de Nederlandse en Duitse Waddenzee moeten volgen. De verplichting om deze 'diepwaterroute' te volgen geldt voor olietankers (≥ 10.000 ton GT) en bulkschepen (≥ 5.000 of ≥ 10.000 ton GT) die schadelijke vloeibare stoffen of gasen vervoeren.

Schepen die gevaarlijke goederen vervoeren en Europese havens aandoen zijn volgens een EG Richtlijn verplicht zich te melden bij de bevoegde autoriteiten.

Hoe verder

Het trilaterale beleid en beheer met betrekking tot vervuilingproblemen staat in nauwe relatie met ontwikkelingen binnen het raamwerk van de Noordzeeministersconferenties, de Verdragen van Oslo en Parijs, de Internationale Maritieme Organisatie (IMO) en de Europese Unie. Binnen deze raamwerken worden internationale afspraken gemaakt over vervuilingproblemen in het hele stroomgebied van de Waddenzee. De meest relevante afspraken zijn die van de Noordzeeministersconferenties en van de Commissie van Parijs over vermindering van de toevoer van nutriënten met vijftig procent en van de toevoer van schadelijke stoffen met vijftig tot zeventig procent tussen 1985 en 1995. In 1992 besloot de Commissie van Parijs om vanaf het jaar 2000 de vervuiling door lozingen van giftige, moeilijk afbreekbare en bio-accumulerende stoffen terug te brengen tot niveaus die voor mens of natuur niet schadelijk zijn, met als einddoel de uitbanning van deze stoffen. In 1995 kwamen de Noordzeelanden overeen de vervuiling te voorkomen door lozingen, uitstoot en verlies van gevaarlijke stoffen voortdurend te verminderen, daarbij bewegend in de richting van de doelstelling om ze binnen één generatie (25 jaar) te beëindigen. Het uiteindelijke doel is voor natuurlijke stoffen te komen tot concentraties in het milieu dichtbij achtergrondwaarden en voor kunstmatige synthetische stoffen tot dichtbij nulwaarden (Noordzeeconferentie Esbjerg § 17). Ook het MARPOL-Verdrag is heel belangrijk voor de Waddenzee, want dit regelt de operationele lozingen van olie, afval en gevaarlijke stoffen van schepen. Binnen het raamwerk van de IMO zijn verdere veelomvattende regels voor een grotere veiligheid van het scheepvaartverkeer ontwikkeld.

Op de 7e Trilaterale Waddenzee Regeringsconferentie is afgesproken dat het trilaterale beleid met betrekking tot de kwaliteitsdoelen van water en sediment gericht zal zijn op versterking van de samenwerking binnen relevante internationale verbanden om de Doelen tot vermindering van milieuvervuiling te realiseren (Verklaring van Leeuwarden § 6.3). Waar nodig zal de samenwerking worden versterkt met het doel tot verdere afname te komen van, met name, de toevoer van organische micro-verontreinigende stoffen en stikstof.

Aan de Noordzeeministersconferenties werden Gezamenlijke Trilaterale Verklaringen voorgelegd, waarin de speciale belangen en problemen van de Waddenzee in relatie met de onderwerpen van de opeenvolgende conferenties zijn uitgewerkt. De samenhang met het voorbereidende werk voor de Noordzeeministersconferenties en, wat betreft monitoring en beoordeling in OSPAR, wordt bereikt door middel van een permanent waarnemerschap in de relevante werkgroepen.

Onduidelijk is in hoeverre de aanpak bij het baggeren en storten van baggerspecie in de drie Waddenzeelanden vergelijkbaar is. In 1993 werden door de commissie van Oslo richtlijnen voor baggerspecie uitgevaardigd. Tijdens de Waddenzee Conferentie in Esbjerg werd afgesproken om samen te werken bij het ontwikkelen van nationale criteria voor het baggeren en storten van baggerspecie volgens de richtlijnen van Oslo en om de eventuele noodzaak te overwegen van harmonisatie (Verklaring van Esbjerg § 9).

Gezien de betekenis van de bagger- en stortactiviteiten voor het ecosysteem van de Waddenzee, lijkt het gewenst dit besluit te evalueren, met het doel het proces van trilaterale harmonisatie voort te zetten.

Wat betreft illegale lozingen door schepen moeten relevante ontwikkelingen in het kader van de Noordzeeministersconferenties en de IMO worden ondersteund. Tijdens de Waddenzee Conferentie van Leeuwarden werd besloten bevoegde autoriteiten uit te nodigen om passende maatregelen te nemen om lozingen in zee, vooral door de pleziervaart, te minimaliseren, inclusief het ontwikkelen van systemen voor ontvangstinstallaties van scheepsafval op de wal, op z'n laatst in 1996 (Verklaring van Leeuwarden § 64.4). Om dit besluit te kunnen evalueren is het noodzakelijk om een overzicht te hebben van beschikbare en toegankelijke ontvangstinstallaties in de havens van de Waddenzee.

2.1 Trilateraal beleid en beheer

2.1.1 Trilateraal beleid voor de vermindering van toevoer van nutriënten en schadelijke stoffen uit alle bronnen stemt overeen met het beleid binnen de kaders van OSPAR en de Noordzeeministersconferenties.

2.1.2 Om de toevoer van nutriënten in de Waddenzee te verminderen, zullen in het stroomgebied van de Waddenzee maatregelen worden genomen volgens de Stedelijke Afvalwater Richtlijn voor gevoelige gebieden en volgens de Nitraat Richtlijn voor kwetsbare gebieden, in overeenstemming met het besluit van de Noordzeeministersconferentie in Esbjerg.

Vervuiling door schepen

2.1.3 Om een eind te maken aan vervuiling door operationele verontreiniging en om vervuiling door ongelukken te verminderen zal een informatie- en volgsysteem worden opgezet voor schepen die gevaarlijke stoffen vervoeren.

2.1.4 Havens die aan de Waddenzee grenzen moeten adequate voorzieningen hebben om alle soorten residuen en afval van schepen te kunnen verwerken, zodat aan de eisen van het MARPOL Verdrag kan worden voldaan.

2.1.5 Ter voorkoming van olie en gevaarlijke stoffen in het aquatisch milieu, zullen activiteiten worden voortgezet die leiden tot het beter handhaven (door middel van toezicht en vervolging) van overeengekomen regels en van beleid voor het bestrijden van illegale lozingen.

Het baggeren en storten van baggerspecie

2.1.6 De drie landen zullen nationale criteria ontwikkelen en in praktijk brengen met betrekking tot baggerwerkzaamheden en het storten van baggerspecie. Ze zullen samenwerken binnen de kaders van bestaande internationale overeenkomsten en organisaties door uitwisseling van informatie over de belangrijkste ervaringen bij de implementatie van deze criteria.

2.1.7 Baggerspecie uit het Samenwerkingsgebied en havens aan de Waddenzee zal, in principe, in het systeem worden teruggebracht, tenzij de vervuiling landelijke normen overschrijdt.

Lozingen bij olie- en gasboringen en -winning

2.1.8 Exploratie en de winning van energiebronnen in de Noordzee en in het Samenwerkingsgebied moeten tenminste voldoen aan de internationale afspraken die in de betreffende fora zijn gemaakt. Dit leidt onder andere tot een verbod op het lozen van boorvloeistof en -gruis op oliebasis. Het storten of lozen van boorvloeistof en -gruis op waterbasis is alleen toegestaan als het past binnen de betreffende PARCOM-afspraken.

2.1.9 Het lekken van gifstoffen uit beschermende coatings van pijpleidingen en andere installaties zal worden voorkomen door het gebruiken van geschikte materialen.

2.1.10 In het Beschermingsgebied zullen off-shore activiteiten die een schadelijke invloed hebben op het milieu van de Waddenzee worden beperkt en zullen nullozingen gelden. In het Samenwerkingsgebied buiten het Beschermingsgebied zullen lozingen van boorvloeistof en -gruis op waterbasis zoveel mogelijk worden beperkt door toepassing van de best beschikbare technieken en door een verbod op het lozen van produktiewater van produktieplatforms.

2.2 Trilaterale projecten en acties

2.2.1 De ontwikkeling van gemeenschappelijke specifiek voor de Waddenzee geldende criteria voor het onderscheiden van eutrofiërings-probleemgebieden en eutrofiërings-niet-probleemgebieden, ter beoordeling van de voortgang in de doorwerking van de Doelen voor de vermindering van de voedingsstoffen, en als gevolg daarvan de vermindering van de eutrofiëring. Het project zal worden uitgevoerd in nauwe samenwerking met het werk dat binnen OSPAR wordt gedaan om een nieuwe strategie tegen eutrofiëring te ontwikkelen.

2.2.2 Een inventarisatie en evaluatie van informatie- en geleidingssystemen voor schepen met gevaarlijke stoffen zal worden uitgevoerd.

2.2.3 Een inventarisatie en evaluatie van nationale procedures met betrekking tot baggeren en het storten van baggerspecie zal worden uitgevoerd met als doel uit te zoeken of harmonisatie noodzakelijk en uitvoerbaar is.

2.2.4 Een inventarisatie en beoordeling van de beschikbaarheid en toegankelijkheid van havenontvangst-installaties.

3 Kwelders

Het habitatype kwelder omvat alle kwelders op het vasteland en de eilanden, inclusief de pionierzone. Ook de brakke kwelders in de estuaria worden tot dit habitatype gerekend (Verklaring van Leeuwarden, Bijlage I).

Kwelders zijn typisch bij de Waddenzee behorende habitats die door hun schoonheid en diversiteit een grote aantrekkingskracht hebben op bezoekers van het gebied van de Waddenzee. Het zijn belangrijke en unieke habitats.

NATUURLIJKE KWELDERS hebben een afwateringspatroon van onregelmatige, slingerende geulen, soms een pionierzone. Na verloop van tijd vormen zich steile kwelderranden tussen oudere gedeelten en aan de andere zijde pionierzones grenzend aan de droogvallende platen. De overblijfselen van de natuurlijke kwelders kunnen worden gevonden aan de landzijde van duinen en op sommige plaatsen langs de kust van het vasteland.

KUNSTMATIGE KWELDERS zijn ontstaan door actief menselijk ingrijpen, zoals het aanleggen van beschermende dammen van rijshout. Ze liggen voornamelijk op plaatsen waar natuurlijke ontwikkelingen niet tot de vorming van kwelders zouden hebben geleid.

ZOMERPOLDERS zijn ingepolderde delen van kwelders waarvan de dijken hoog genoeg zijn om overstromingen tijdens het groeiseizoen te voorkomen. De regelmaat van overstromingen varieert van slechts eens in de twee of drie jaar tot meerdere keren per jaar, afhankelijk van de dijkhoogte. Soms worden sporen gevonden van natuurlijke geulen en kwelderranden. Als tijdens de winter overstromingen plaatsvinden, is de invloed van het zeewater op de vegetatie vaak te verwaarlozen. De bodem is doordrenkt met zoet water en het zeewater wordt snel, binnen enkele dagen na de overstroming, afgevoerd.

Status

Het huidige kwelderareaal is, voornamelijk als gevolg van inpoldering, veel kleiner dan vroeger. Bovendien zijn veel resterende kwelders sterk door menselijk gebruik beïnvloed. Met uitzondering van enkele lokaties in Denemarken en Neder-Saksen zijn in het verleden bijna alle natuurlijke kwelders op het vasteland ingedijkt, sommige als zomerpolder, maar de meeste als polders achter een zeedijk. Kwelders en zomerdijken vormen belangrijke elementen in de kustverdedigingsstrategie.

De meeste kunstmatige kwelders op de Waddeneilanden hebben een bijna natuurlijke geomorfologie, terwijl de meeste kunstmatige kwelders aan de vastelandszijde een geomorfologie hebben die door menselijke elementen wordt bepaald: rijsdammen, greppels en dijkjes.

De kunstmatige kwelders worden beschouwd als een gunstig nevenresultaat van indijkingen, maar ze zijn ten koste van natuurlijke getijdegebieden ontstaan.

Doelen

Een groter areaal aan natuurlijke kwelders.

Een grotere natuurlijke morfologie en dynamiek, waaronder natuurlijke afwateringspatronen van kunstmatige kwelders, op voorwaarde dat de huidige oppervlakte niet wordt verkleind.

Een verbeterde natuurlijke vegetatiestructuur van kunstmatige kwelders, inclusief de pionierzone.

Gunstige omstandigheden voor trekkende en broedende vogels.

Evaluatie

In het verleden zijn grote arealen natuurlijke en kunstmatige kwelders ingepolderd. Dit heeft niet alleen tot een aanzienlijk verlies van dit type Waddenzeehabitat geleid, maar heeft ook de omvang van het getijdegebied aanzienlijk verminderd. Deze verliezen zijn, tenminste gedeeltematig, gecompenseerd door nieuwe kwelders die zich ontwikkelden op de eilanden in de beschutting van stuifdijken en op het vasteland door de bevordering van sedimentatie. De meeste kwelders op de eilanden zijn op een natuurlijke manier ontstaan, de kwelders op het vasteland daarentegen moeten in grote mate als kunstmatig worden beschouwd.

De belangrijkste verstoring van de natuurlijke ontwikkeling van kwelders en zomerpolders is veroorzaakt door kustverdedigings- en landwinningsactiviteiten. De intensieve drainage die tot de 'normale' praktijk behoort bij de landwinningswerken is, in elk geval voor een deel, gunstig voor de landbouw. Landbouwactiviteiten, voornamelijk begrazing en drainage, maar ook het gebruik van kunstmest en bestrijdingsmiddelen, hebben invloed op de natuurlijke vegetatie en dus ook op de fauna.

De gevolgen van de verkleining van het getijdegebied in het licht van de zeespiegelstijging en de bodemdaling zijn nog niet duidelijk. Het gevaar bestaat echter dat deze combinatie van processen kan leiden tot een verdere verkleining van het areaal getijdegebied. Er zijn aanwijzingen dat dit in sommige gebieden misschien tot een verkleining van het kwelderareaal zal leiden.

Hoe verder

De mogelijkheden voor de ontwikkeling van nieuwe natuurlijke kwelders zijn beperkt. De beste manier om het areaal natuurlijke kwelders uit te breiden is het verbeteren van de natuurlijke omstandigheden in bestaande kweldergebieden. De natuurlijke morfologie en dynamiek van de kwelders moet worden verbeterd door de natuurlijke processen zo min mogelijk te verstoren. Kunstmatige drainagesystemen zouden bijvoorbeeld zo moeten worden aangepast dat ze zichzelf in stand kunnen houden. Om de natuurlijke vegetatiestructuur en de omstandigheden voor vogels te verbeteren, moet begrazing, indien mogelijk, worden verminderd. Verstoring van vogels door jagen of recreatieve activiteiten moet zo veel mogelijk worden voorkomen.

Het ontpolderen van zomerpolders is een uitstekend middel om het kweldergebied te vergroten, onder voorwaarde dat rekening wordt gehouden met sociaal-economische belangen en kustverdedigingsaspecten. Ontdijking van de Halligen is uitgezonderd, omdat de zomerdijken daar voor de veiligheid van de bewoners zorgen. Het kwelderareaal kan bij ontpoldering groeien zonder verstoring van natuurlijke geomorfologische processen. Door het ontpolderen van relatief oude en hoge kwelders kunnen ecologisch waardevolle habitats worden hersteld. Zulke kwelders zijn zeldzaam en hun herstel is van het grootste belang voor het terugkrijgen van de totale rijkdom aan vasteland kwelderhabitats.

3.1 Trilateraal beleid en beheer

3.1.1 Het gemeenschappelijke trilaterale beleid met betrekking tot kwelders heeft tot doel het adequaat beschermen van de kwelders zodat binnen deze habitat natuurlijke processen kunnen plaatsvinden, met het oog op flora en fauna.

Hiervoor zullen, voor zover dat nog niet is gedaan, alle kwelders onder wettelijke bescherming worden gebracht. Bij de bescherming en ontwikkeling van de kwelders zal op de beste milieuveilige handelswijze worden toegepast, waarbij rekening wordt gehouden met lokale ervaringen en maatregelen.

Kweldergebied

3.1.2 Het trilaterale beleid neemt als uitgangspunt dat het huidige kwelderareaal niet zal afnemen en dat het areaal natuurlijke kwelders waar mogelijk zal worden uitgebreid.

3.1.3 Het lange termijn doel is om menselijk ingrijpen in de kwelders te beperken, behalve aan de randen die misschien tegen erosie moeten worden beschermd. Tijdens het toewerken naar dit lange termijn doel moet rekening worden gehouden met cultuur-historische belangen, kustverdediging en private rechten.

3.1.4 Het huidige areaal kunstmatige kwelders langs het vasteland kan tegen erosie worden beschermd, omdat de omvang van de landwinningskwelders over het algemeen nog steeds veel minder groot is dan het areaal vastelandskwelders in een meer natuurlijke situatie zonder zeedijken.

3.1.5 Een vergroting van het kwelderareaal zal worden nagestreefd door het ontpolderen van zomerpolders, vooropgesteld dat dit in overeenstemming is met Doelen voor de regio, sociaal-economische voorwaarden en kustverdedigingseisen. De bewoners van de Halligen worden beschermd door zomerdijken. Er zijn geen plannen om deze dijken te openen.

Kustverdediging

3.1.6 De belangen van natuurbehoud en kustverdedigingsmaatregelen zullen verder worden geharmoniseerd, waarbij de veiligheid van de bewoners voorop staat. (Met verwijzing naar 5.1.2).

3.1.7 In principe is het verboden om kwelders in te dijken; het verlies van biotopen door kustverdedigingsmaatregelen zal worden beperkt. Dijkversterking zal alleen plaats vinden op de plaats van bestaande dijken en bij voorkeur aan de landzijde. (Met verwijzing naar 4.1.2 en 5.1.6).

3.1.8 Bij kustverdediging zal de beste milieuveilige handelswijze meer worden toegepast.

3.1.9 In het algemeen zal klei voor de kustverdediging achter de dijken worden weggehaald. Alleen in speciale omstandigheden, dat wil zeggen als de dringende of onvoorziene behoefte zich voordoet en er geen andere afzettingen achter de dijken beschikbaar zijn, of als de ecologische effecten van de winning van geschikt materiaal afgewogen zijn, kan de winning van klei aan de voorzijde van de dijk plaatsvinden. In dat geval zal de winning op zo'n manier plaatsvinden dat de milieuschade minimaal is en dat blijvende of langdurige effecten worden vermeden. Als dit niet mogelijk is zal de milieuschade worden gecompenseerd.

Natuurlijke dynamiek

3.1.10 De natuurlijke afwatering van kwelders zal worden vergroot door, waar dat mogelijk en praktisch uitvoerbaar is, kunstmatige drainagewerken te verminderen en door het introduceren van meer milieuvriendelijke graafmethoden.

3.1.11 Om de diversiteit van de vegetatie en de daarbij horende diersoorten in kwelders te vergroten, wordt gestreefd naar vermindering en/of diversificatie in begrazing, met uitzondering van die gebieden waar begrazing noodzakelijk is vanwege de kustverdediging.

3.1.12 Er wordt naar gestreefd verstoringen door recreatie en toerisme te verminderen door het invoeren en toepassen van informatiesystemen en/of zonerings in ruimte en tijd. (Met verwijzing naar 4.1.24 en 5.1.8).

3.1.13 De toepassing van natuurlijke en kunstmatige meststoffen, bestrijdingsmiddelen en andere giftige stoffen op de kwelders zal worden gestopt.

Infrastructurele werken

3.1.14 In kwelders mogen geen nieuwe infrastructuurwerken die een blijvende of langdurige invloed hebben, worden uitgevoerd.

3.1.15 Infrastructuurwerken die nodig zijn voor de bevoorrading van de eilanden en Halligen met onder andere gas, water, elektriciteit of andere behoeften, zullen op zo'n manier worden uitgevoerd dat de milieugevolgen voor de Waddenzee tot een minimum worden beperkt en dat blijvende of langdurige effecten worden voorkomen. (Met verwijzing naar 4.1.14).

3.1.16 Nieuwe vergunningen voor de aanleg van pijpleidingen door kwelders voor het transport van gas en olie zullen niet worden afgegeven, tenzij zulke maatregelen om dwingende redenen van groot openbaar belang noodzakelijk zijn. In dat geval dienen de wijze van uitvoering en de planning van het tracé van de pijpleiding zodanig te zijn dat het effect op het Waddenecosysteem zo gering mogelijk is en dat blijvende of langdurige negatieve gevolgen worden voorkomen. (Met verwijzing naar 4.1.13).

3.2 Trilaterale projecten en acties

3.2.1 Aanstelling van een trilaterale groep van deskundigen die onder gezamenlijke verantwoordelijkheid van bevoegde autoriteiten de mogelijke gevolgen van versnelde stijging van de zeespiegel zal onderzoeken. Op basis van dit onderzoek zullen voorstellen worden uitgewerkt voor toekomstig integraal beleid voor kustverdediging en natuurbescherming. (Identiek aan 4.2.1, 5.2.2 en 7.2.1).

3.2.2 Onderzoek naar huidige kwelderinstandhoudingswerken en naar mogelijkheden voor meer natuurlijke afwateringspatronen.

3.2.3 Onderzoek naar het huidige agrarische gebruik van kwelders en naar methoden om de kwaliteit van de kwelders te verbeteren.

4 Getijdegebieden

De getijdegebieden omvatten alle droogvallende platen en permanent onder water staande gebieden. De begrenzing aan de Noordzeekant wordt gevormd door een denkbeeldige lijn tussen de uiteinden van de eilanden. De grenzen met de estuaria worden bepaald door het gemiddelde van 10 promille isohaline bij hoogwater in de winter. (Verklaring van Leeuwarden, Bijlage I).

Het getijdegebied is de meest karakteristieke habitat van de Waddenzee. Het wordt gekenmerkt door een altijd veranderend patroon van platen en geulen. Bij laagwater strekken de droogvallende platen zich over ongeveer tweederde van het getijdegebied uit. De droogvallende platen van de Waddenzee vormen het grootste aaneengesloten gebied van slikkige platen ter wereld.

Status

Als gevolg van de dagelijkse getijden en de open verbinding met de Noordzee is het getijdegebied een bijzonder dynamisch gebied.

Karakteristiek zijn onder andere mosselbanken, *Sabellaria*-riffen en *Zostera*-velden. Het getijdegebied is onderhevig aan natuurlijke invloeden zoals strenge winters, harde stormen, veranderingen in gemiddelde temperatuur, troebel water en parasieten. En verder is er de invloed van de mens met onder andere visserij, bagger- en offshore activiteiten en kustverdediging.

Bij laagwater zijn de droogvallende platen belangrijke voedsel-, rust en/of ruigebieden voor vogels en zeehonden. De hoge biologische produktiviteit van het getijdegebied is voor een deel ook de basis voor de schelpdiervisserij en de mosselcultures.

Naast de visserij is de recreatie een belangrijke activiteit in het getijdegebied, vooral wadlopen en pleziervaart.

Sommige gedeelten van het getijdegebied vormen vanaf zee de verbindingsroute naar havens. Het beheer van deze scheepvaartroutes is van algemeen belang en wordt op nationale basis geregeld.

Doelen

Een natuurlijke dynamische situatie in het getijdegebied.

Een groter areaal aan geomorfologisch en biologisch ongestoorde droogvallende en permanent onder water staande gebieden.

Een groter areaal aan, en een meer natuurlijke verspreiding en ontwikkeling van mosselbanken, *Sabellaria*-riffen en *Zostera*-velden.

Een levensvatbare stand en een natuurlijke reproductiecapaciteit, inclusief het overleven van de jongen, van de gewone en de grijze zeehond.

Gunstige omstandigheden voor trekkende en broedende vogels.

Evaluatie

De natuurlijke dynamiek van het getijdegebied is aanzienlijk beïnvloed door landaanwinning en het aanleggen van dijken en andere kustverdedigingswerken. Dit heeft geleid tot een flinke afname van de omvang van het kombergingsgebied. Ook het verdiepen van de vaarroutes en zand- en gaswinning beïnvloeden de natuurlijke dynamiek in het getijdegebied.

Het getijdegebied is sediment importerend. Daardoor kan de daling van de zeebodem worden gecompenseerd. Door de zeespiegelstijging als gevolg van het broeikas-effect zal waarschijnlijk in de toekomst meer aanvoer van sediment nodig zijn. Daarnaast leidt de gaswinning in en rond het Waddenzegebied ook tot daling van de zeebodem en versterkt daarmee het effect van de stijging van de zeespiegel. De zandwinning uit de Waddenzee voor commerciële doeleinden heeft ook een negatief effect op de zandbalans. Er bestaat een belangrijke relatie met de kustwateren, omdat het zand hiervandaan wordt aangevoerd. Dit zal tot gevolg hebben dat de onderwaterkust voor de eilanden steiler wordt.

Eveneens belangrijk voor de zandbalans in de Waddenzee is het watercirculatiepatroon, dat op zijn beurt door landaanwinnings- en kustverdedigingswerken wordt beïnvloed.

Er zijn aanwijzingen dat inpolderingen en het verkorten van de kustlijn hebben geleid tot het afnemen van de beschikbare hoeveelheden fijn sediment en van de mogelijkheden tot sedimentatie van deze fijne sedimenten.

Verschillende menselijke activiteiten, vooral de kokkel- en mosselvisserij, baggerwerkzaamheden en zand- en schelpwinning verstoren het sediment. Dit kan tot leiden tot tijdelijke of structurele veranderingen in de morfologie en biologie van het sediment, tot minder stabiel sediment en tot meer troebeling in de waterkolom. Mosselcultures kunnen grote gevolgen hebben voor de structuur van habitats op droogvallende en permanent onder water staande gebieden.

Verstoringsen kunnen van invloed zijn op het normale gedrag van dieren. De feitelijke invloed hangt af van de mate en duur van de verstoring en de periode waarin deze zich voordoet. Activiteiten van mensen die tot verstoringen leiden en waarover trilateraal politieke afspraken zijn gemaakt, zijn: visserij, jacht, recreatie, scheepvaart, burgerluchtvaart, militaire activiteiten, winning van delfstoffen en het opwekken van energie.

Een karakteristiek kenmerk van het getijdegebied van de Waddenzee is de hoge biologische produktiviteit, de belangrijkste reden voor het feit dat de Waddenzee een belangrijke kraamkamer is voor Noordzeervis en dat er grote aantallen broedende en trekkende vogels in het gebied foerageren. De schelpdiervisserij kan de normale beschikbaarheid van voedsel voor bepaalde vogelsoorten beïnvloeden. Dit kan gevolgen hebben voor de beschikbaarheid van voedsel in jaren met lage schelpdierbestanden.

In de afgelopen tien jaar vond een ernstige daling plaats van de aantallen en de omvang van mosselbanken, voornamelijk in de Nederlandse en Neder-Saksische delen van de Waddenzee. Mosselzaadvisserij is een belangrijke factor voor deze afname, maar ook strenge winters en stormen spelen een rol.

Het is onduidelijk wat de hoofdoorzaken zijn van de achteruitgang van *Sabellaria*-riffen en *Zostera*-velden.

Hoe verder

Binnen het kader van de trilaterale samenwerking is een groot aantal maatregelen afgesproken om de negatieve effecten van menselijke aanwezigheid in het gebied en de winning van natuurlijke en minerale grondstoffen tegen te gaan.

In het licht van de verwachte stijging van de zeespiegel ten gevolge van het broeikas-effect is aanvullend of gewijzigd beleid nodig voor het beheer van het kombereinigingsgebied. Dit beleid moet zorgvuldig worden afgestemd op het beleid voor de dynamische situatie in de kustwateren, stranden en duinen, kwelders en estuaria.

Verder is een beter beheer nodig van karakteristieke habitats in het getijdegebied, vooral van de natuurlijke mosselbanken, *Zostera*-velden en *Sabellaria*-riffen, voor een goede implementatie van de relevante Doelen.

Het beheer van de zeehonden in het getijdegebied is verwoord in het Beschermings- en Beheersplan voor de Zeehondenpopulaties in de Waddenzee 1996-2000. Dit plan zal met regelmatige tussenpozen worden aangepast en bijgesteld.

4.1 Trilateraal beleid en beheer

Natuurlijke dynamiek en kustverdediging

4.1.1 Omdat de natuurlijke dynamiek van het getijdegebied in nauwe relatie staat met kustverdedigingsactiviteiten op het vasteland, op de eilanden en in de kustwateren zal het toekomstige kustverdedigingsbeleid, in principe, op deze onderlinge relatie zijn gebaseerd.

4.1.2 In principe is het verboden om getijdegebied in te dijken; het verlies van biotopen door kustverdedigingsmaatregelen zal worden beperkt. Dijkversterking zal alleen plaats vinden op de plaats van bestaande dijken en bij voorkeur aan de landzijde. (Met verwijzing naar 3.1.7 en 5.1.6).

4.1.3 Toestemming voor kleine aanpassingen aan steigers, pieren en andere infrastructurele voorzieningen langs de kust van de Waddenzee zal alleen na zorgvuldige afweging van alle belangen worden gegeven.

4.1.4 Er zal geen toestemming worden gegeven voor nieuwe permanente bouwwerken, die de natuurlijke dynamiek in het getijdegebied binnen het Beschermingsgebied kunnen beïnvloeden, tenzij er dwingende redenen van groot openbaar belang zijn en er geen alternatief kan worden gevonden.

Toestemming voor nieuwe permanente bouwwerken, die naar alle waarschijnlijkheid significante effecten hebben op de natuurlijke dynamiek in het getijdegebied buiten het Beschermingsgebied, zal alleen worden verleend als er, in overeenstemming met de EG Richtlijn over milieu effect rapportage, een milieu effect rapportage heeft plaatsgevonden.

Alle bouwwerken zullen op zo'n manier worden uitgevoerd dat de gevolgen voor het milieu tot een minimum worden beperkt en dat blijvende of langdurige effecten worden voorkomen en, als dit niet mogelijk is, worden gecompenseerd.

Scheepvaart, havens en industriële voorzieningen

4.1.5 Uitbreidingen of aanzienlijke veranderingen van huidige haven- en industrievoorzieningen en nieuwe bouwwerken zullen op zo'n manier worden uitgevoerd dat de milieu-effecten tot een minimum worden beperkt en dat blijvende of langdurige effecten worden voorkomen en, als dit niet mogelijk is, worden gecompenseerd. In het Beschermingsgebied zijn geen nieuwe, nog goed te keuren plannen voor bouwwerken of voor de uitbreiding of aanzienlijke wijziging van bestaande haven- of industrievoorzieningen toegestaan, tenzij dit om dwingende redenen van groot openbaar belang noodzakelijk is en er geen alternatief kan worden gevonden. (Met verwijzing naar 6.1.1).

4.1.6 Scheepvaartroutes en havens moeten worden beheerd volgens de doelen waarvoor ze bestemd zijn; hierbij moeten negatieve effecten, voor zover mogelijk, worden vermeden. Baggerwerkzaamheden ten behoeve van de scheepvaart moeten zo veel mogelijk zó worden uitgevoerd dat natuurlijke processen gewoon kunnen doorgaan.

4.1.7 Er komen in principe geen nieuwe scheepvaartroutes naar de havens en waddeneilanden, tenzij de huidige routes dreigen te verdwijnen.

4.1.8 Scheepvaartverbindingen over wantij en andere routes bestaan bij de gratie van de natuurlijke dynamiek. Zulke routes worden, in principe, niet gebaggerd.

4.1.9 Snelheidsbeperkingen binnen het getijdegebied zijn of zullen worden opgelegd als dit noodzakelijk wordt geacht.

Winning van delfstoffen en infrastructuur

4.1.10 In het Beschermingsgebied zullen geen nieuwe exploitatie-installaties voor olie- en gaswinning worden toegestaan.

Exploratieactiviteiten binnen het Beschermingsgebied zullen alleen worden toegestaan als redelijkerwijs aannemelijk is dat de winning van buiten het Beschermingsgebied kan plaatsvinden. Netto verlies van natuurwaarden moet worden voorkomen en daarom zullen exploratieactiviteiten aan ruimte en tijd worden gebonden. Waar nodig moet begeleidend onderzoek worden uitgevoerd en moeten mitigerende en compenserende maatregelen worden genomen.

4.1.11 Zandwinning in het Beschermingsgebied zal worden beperkt tot het zand dat vrijkomt bij het uitdiepen en onderhouden van de scheepvaartroutes. Dit zand kan, onder andere, voor de kustverdediging worden gebruikt.

Ook bij zandwinning in het Samenwerkingsgebied buiten het Beschermingsgebied zou maximaal gebruik moeten worden gemaakt van het zand dat bij het onderhoud van de scheepvaartroutes vrijkomt. De winning moet zó worden uitgevoerd dat de milieugevolgen tot een minimum worden beperkt en dat blijvende of langdurige effecten worden voorkomen en, als dit niet mogelijk is, worden gecompenseerd.

4.1.12 Vergunningen voor kleinschalige zandwinning blijven van kracht. De kleinschalige winning van modder en zeewater voor medische doeleinden blijft toegestaan.

4.1.13 Nieuwe vergunningen voor de aanleg van pijpleidingen voor het transport van gas en olie zullen niet worden afgegeven, tenzij zulke maatregelen om dwingende redenen van groot openbaar belang noodzakelijk zijn en er geen alternatief kan worden gevonden. In dat geval dienen de wijze van uitvoering en de planning van het tracé van de pijpleiding zodanig te zijn dat het effect op het Waddeneecosysteem zo gering mogelijk is en dat blijvende of langdurige negatieve gevolgen worden voorkomen. (Met verwijzing naar 3.1.16).

4.1.14 Infrastructurele werken die nodig zijn voor de bevoorrading van de eilanden en Halligen met onder andere gas, water, elektriciteit of andere benodigdheden, zullen op zo'n manier worden uitgevoerd dat de milieugevolgen voor de Waddenzee tot een minimum worden beperkt en dat blijvende of langdurige effecten worden voorkomen. (Met verwijzing naar 3.1.15).

Baggerspecie

4.1.15 De gevolgen van het storten van baggerspecie zullen worden beperkt. Criteria zijn onder andere goede stortplaatsen en/of de periodes waarin gestort mag worden. (Met verwijzing naar 6.1.3).

Mossel- en kokkelvisserij

4.1.16 De negatieve gevolgen van kokkelvisserij zijn beperkt doordat:

- Kokkelvisserij in het Duitse deel van het Beschermingsgebied niet is toegestaan;
- Kokkelvisserij in het Deense deel van het Samenwerkingsgebied niet is toegestaan, met uitzondering van enkele kleine gebieden langs de scheepvaartroute naar Esbjerg en in de Hobaai;
- Kokkelvisserij in het Nederlandse deel van het Samenwerkingsgebied is toegestaan, maar wordt beperkt doordat aanzienlijke gebieden permanent zijn gesloten. Er zijn additionele mogelijkheden om voedsel voor vogels veilig te stellen. In samenwerking met de visserijsector is een beheersplan operationeel, waarin bescherming en toename van natuurlijke mosselbanken en *Zostera*-velden centraal staan. (Identiek aan 9.1.3).

4.1.17 De negatieve gevolgen van mosselzaadvisserij worden beperkt door permanente sluiting van aanzienlijke gebieden. Daarnaast is het visserijbeheer gericht op de bescherming en bevordering van de groei van, onder andere, mosselbanken en *Zostera*-velden. (Identiek aan 9.1.4).

4.1.18 De mosselzaadvisserij zal, in principe, tot de permanent onder water gelegen gebieden worden beperkt. Op basis van nationale beheersplannen, zoals beschreven in het Progress Report, kan visserij op droogvallende platen worden toegestaan. De visserijsector wordt verzocht om informatie uit te wisselen over huidige praktijken en om mogelijkheden te onderzoeken om gevolgen van de mosselvisserij in het algemeen en mosselzaadvisserij in het bijzonder te minimaliseren. (Identiek aan 9.1.5).

4.1.19 Het huidige areaal mosselcultures zal niet worden vergroot.

4.1.20 De huidige vergunning voor oestercultuur zal vanwege de traditie van kracht blijven. Volgens deze vergunning komen de ingevoerde oesters uit kwekerijen en staan ze onder veterinaire controle. Nieuwe vergunningen zullen niet worden afgegeven.

Toerisme en recreatie

4.1.21 De recreatieve waarden van het Waddenzee zullen in stand worden gehouden en hiervoor,

- zijn of zullen in de ecologisch meest kwetsbare gebieden speciale zones worden afgebakend, waar geen recreatieve activiteiten, met inbegrip van rondvaarten en pleziervaart, zijn toegestaan;
- zijn jetskiën, waterskiën en soortgelijke gemotoriseerde activiteiten verboden of zullen worden verboden of worden beperkt tot kleine aangewezen gebieden;
- zullen binnen het Beschermingsgebied geen nieuwe jachthavens worden aangelegd. Uitbreiding van de huidige capaciteit zal alleen binnen de overeengekomen niveaus worden toegestaan;
- wordt of zal windsurfen worden beperkt.

4.1.22 Snelheidsbeperkingen voor schepen zijn of zullen worden ingesteld als dit nodig wordt geacht, rekening houdend met veiligheids-, milieu- en recreatieve aspecten.

4.1.23 De negatieve effecten van luchtkussenvaartuigen, draagvleugelboten en andere snelle vaartuigen worden geminimaliseerd door de volgende maatregelen:

- in Nederland en Duitsland zijn luchtkussenvaartuigen en draagvleugelboten verboden in het getijdgebied binnen het Beschermingsgebied; andere nieuwe snelle boten worden niet toegelaten buiten de aangewezen scheepvaartroutes.
- in Denemarken kunnen aanvragen voor nieuwe snelle vaartuigen alleen worden ingewilligd op basis van een milieu-effect rapportage en uitsluitend als dit niet in strijd is met de natuurbeschermingsdoelen voor het gebied.

4.1.24 Er wordt naar gestreefd verstoringen door recreatie en toerisme te verminderen door het invoeren en toepassen van informatiesystemen en/of zonerings in ruimte en tijd. (Met verwijzing naar 3.1.12 en 5.1.8).

4.2 Trilaterale projecten en acties

4.2.1 Aanstelling van een trilaterale groep van deskundigen die onder gezamenlijke verantwoordelijkheid van bevoegde autoriteiten de mogelijke gevolgen van versnelde stijging van de zeespiegel zal onderzoeken. Op basis van dit onderzoek zullen voorstellen worden uitgewerkt voor toekomstig integraal beleid voor kustverdediging en natuurbescherming. (Identiek aan 3.2.1, 5.2.2 en 7.2.1).

4.2.2 Ontwikkeling van een strategie voor bescherming en uitbreiding van *Zostera* en *Sabellaria*

op basis van huidige en nieuwe kennis, de oorzaken voor de afname van deze soorten zijn nog niet volledig duidelijk.

4.2.3 Onderzoek naar mogelijkheden en voorwaarden om de groei van natuurlijke mossel- en kokkelbanken, *Sabellaria*-riffen en *Zostera*-velden te bevorderen.

4.2.4 Onderzoek naar de effecten van garnalenvisserij op de bodemfauna.

4.2.5 Studie naar de schelpproductie in het totale systeem tot op drie nautische mijlen aan de zeezijde van de eilanden. Op basis hiervan zullen nieuwe quota voor duurzame schelpwinning worden vastgesteld.

4.2.6 Uitnodiging aan de Permanente Nederlands-Duitse Grenswaterencommissie om binnen haar mandaat voortgang te boeken bij het uitwerken van een specifiek actieplan voor het Eems-Dollard-estuarium.

4.2.7 Een inventarisatie en evaluatie van de gangbare praktijk in ieder land bij het baggeren van scheepvaartroutes.

5 Stranden en duinen

Stranden en duinen omvatten stranden, primaire duinen, strandvlakten, primaire duinvalleien, oude duinen en heigebieden achter de duinen (Verklaring van Leeuwarden, Bijlage I). De meeste stranden en duinen liggen aan de Noordzezijde van de eilanden. De stranden en duinen op het vasteland bevinden zich op de schiereilanden Skalligen en Eiderstedt en in de Husumer Bocht.

Status

Duinen en stranden hebben een belangrijke functie bij de kustverdediging. In het grootste deel van de Waddenzee zijn de duinen beschermd. De dynamiek van de kust is beperkt, vooral in de omgeving van huizen, gebouwen en andere bouwwerken. De vraag naar meer veilig, vruchtbaar en bewoonbaar land heeft ook geleid tot de aanleg van stuifdijken tussen aangrenzende duingebieden, of van lange stuifdijken aan de oostkant van de eilanden. Het resultaat hiervan was een aanzienlijk verlies van dynamische gebieden en verlies van betrekkelijk zeldzame sub-habitats als groene strandvlakten en primaire duinvalleien.

In grote delen van onze stabiele duingebieden moet in vroegere tijden overbegrazing hebben plaatsgevonden, wat resulteerde in een heel dynamische, maar niet natuurlijke situatie. Deze situatie is volledig veranderd. De meeste oudere duinen zijn nu vastgelegd en gedeeltelijk bedekt met aangeplante dennenbossen, terwijl zandverstuivingen worden tegengegaan door kustverdedigingsmaatregelen. De meeste oude duinen zijn tegenwoordig vrij van erosie en vormen min of meer fossiele lichamen met een ouder wordende vegetatie, zonder de natuurlijke vernieuwing van secundaire duinformaties.

Op veel eilanden heeft het onttrekken van water geleid tot een verlaging van het grondwaterpeil en als gevolg daarvan tot het verdwijnen van natte duinvalleien met hun karakteristieke vegetatie.

De duinvegetatie wordt negatief beïnvloed door de neerslag van nutriënten uit de lucht.

Duinen en stranden zijn aantrekkelijke gebieden voor toeristen. Intensief gebruik kan leiden tot schade aan de vegetatie en verstoring van dieren.

Doelen

Grotere natuurlijke dynamiek van de stranden, primaire duinen, strandvlakten en primaire duinvalleien in relatie tot de kustwateren.

Een grotere aanwezigheid van een complete natuurlijke successie van vegetatie.

Gunstige omstandigheden voor trekkende en broedende vogels.

Evaluatie

Het huidige beleid richt zich voornamelijk op bescherming en behoud van duinen en stranden en harmonisatie van het beleid ten aanzien van natuurbehoud en kustverdediging. Dit beleid heeft in het algemeen geleid tot een status quo. Recreatiedruk in sommige gebieden veroorzaakt nog steeds verlies van natuurlijke duinen en stranden, verstoring van flora en fauna en verlaging van het grondwaterpeil door toenemende grondwaterwinning. De enige twee bedreigde broedvogelsoorten in de Waddenzee, de bontbekplevier en de dwergstern, broeden op stranden.

Hoe verder

Voor het implementeren van de Doelen voor vergroting van de natuurlijke dynamiek en natuurlijke successie van vegetatie is een actiever beleid noodzakelijk, waarbij kustverdedigingstechnieken worden gestimuleerd, die een grotere natuurlijke dynamiek mogelijk maken. Daarnaast kunnen actieve maatregelen worden genomen om de dynamische situatie van de stranden en duinen te verhogen. Het kustbeheer moet zorgvuldig worden afgestemd op natuurwaarden en natuurlijke processen.

Aanvullende bescherming van vogelsoorten die op de stranden broeden kan worden geboden met relatief eenvoudige, in ruimte en tijd beperkte zoneringsmaatregelen. Hiervan zal ook de grijze zeehond profiteren, die op het zand jongen werpt en grootbrengt.

Aan uitbreiding van de bescherming van duinen in het Samenwerkingsgebied moet worden gewerkt.

5.1 Trilateraal beleid en beheer

5.1.1 Duinen zullen, voor zover dit nog niet is gebeurd, onder bescherming worden gebracht. In deze habitat kunnen natuurlijke processen plaatsvinden, rekening houdend met flora en fauna. Met het oog hierop zullen bij de bescherming en ontwikkeling van de duinen de beste milieuveilige handelswijze worden toegepast.

5.1.2 De belangen van natuurbehoud en kustverdedigingsmaatregelen zullen verder worden geharmoniseerd, waarbij de veiligheid van bewoners voorop staat. (Met verwijzing naar 3.1.6).

5.1.3 Het trilaterale beleid voor de stranden houdt rekening met behoeften van recreatie en toerisme, kustverdediging en natuurwaarden zoals grote geomorfologische dynamiek en belangrijke broedgebieden. Waar mogelijk zou de natuurlijke situatie moeten worden verbeterd door een 'hands-off'-beheer.

5.1.4 Om verder verlies van duingebied te voorkomen, zal de bestaande infrastructuur, in principe, niet worden uitgebreid en nieuwe bouwwerken zullen, in principe, niet worden toegestaan.

5.1.5 Het kustbeheer moet streven naar een natuurlijke dynamische ontwikkeling, rekening houdend met de noodzaak om de veiligheid van de eilandbewoners te beschermen en de stabiliteit en infrastructuur van de eilanden te waarborgen.

5.1.6 Het verlies van biotopen door kustverdedigingsmaatregelen zal worden geminimaliseerd. (Met verwijzing naar 3.1.7 en 4.1.2).

5.1.7 Bij kustverdediging zal de beste milieuveilige handelswijze worden toegepast.

5.1.8 Er wordt naar gestreefd verstoringen door recreatie en toerisme te verminderen door het invoeren en toepassen van informatiesystemen en/of zonerings in ruimte en tijd. (Met verwijzing naar 3.1.12 en 4.1.24).

5.1.9 Het is van belang dat de natuurlijke dynamiek wordt hersteld. Dit kan onder andere door:

- zandverstuiving toe te laten,
- het herstel van de natuurlijke duinvegetatie, mits de kustbescherming intact blijft.

5.1.10 Het onttrekken van grondwater zal zodanig plaatsvinden dat geen negatieve gevolgen voor de natte duinvalleien optreden.

5.2 Trilaterale projecten en acties

5.2.1 Selectie van gebieden waar een dynamische ontwikkeling van duinen mogelijk is. Op basis van beschikbare informatie zullen plannen worden uitgewerkt voor het stimuleren en verbeteren van een dynamische ontwikkeling.

5.2.2 Aanstelling van een trilaterale groep van deskundigen die onder gezamenlijke verantwoordelijkheid van bevoegde autoriteiten de mogelijke gevolgen van versnelde stijging van de zeespiegel zal onderzoeken. Op basis van dit onderzoek zullen voorstellen worden uitgewerkt voor toekomstig integraal beleid voor kustverdediging en natuurbescherming. (Identiek aan 3.2.1, 4.2.1 en 7.2.1).

5.2.3 Stimuleren van experimenten met onderwatersuppletie.

5.2.4 Inventarisatie en beoordeling van de beste milieuveilige handelswijze voor de kustverdediging.

6 Estuaria

De estuaria in de trilaterale samenwerking worden aan de landzijde begrensd door de gemiddelde brakwaterlijn en aan de zeezijde door de gemiddelde tien promille isohaline bij hoogwater in de winter. De estuaria zijn dus de gebieden tussen de tien promille-grens, gerekend vanaf de zee tot de gemiddelde brakwaterlijn in de rivieren en, aan de landzijde van de rivieren, de gebieden buiten de zeedijken, of waar de zeedijk ontbreekt, de springtij-hoogwaterlijn, inclusief de aangrenzende vastelandgebieden die als wetland of Vogelrichtlijngebied zijn aangewezen.

Estuaria omvatten ook de riviermondingen met een natuurlijke wateruitwisseling met de Waddenzee. Dergelijke brakke gebieden behoren bij de overgangszone tussen rivier en getijdewateren. Het Samenwerkingsgebied kent vier van dergelijke estuaria met een 'open verbinding' met de Waddenzee, namelijk de Varde Å in het Deense deel en de Elbe, de Weser en de Eems in het Duitse deel. In het Nederlandse deel zijn geen estuaria meer.

Status

De estuaria maken deel uit van de trekroute van vissen zoals houting, zalm, forel en steur. Ze worden begrensd door kwelders waarvan grote delen gedomineerd worden door riet en zeebies, in plaats van zeepostelein en andere kweldersoorten. De uitvloeking van kleimineralen zorgt voor een modderige bodem met bodemfauna dat wordt gegeten door vogels als de kluut, tureluur en zwarte ruiters. De brakke kweldervegetatie produceert meer biomassa dan welke andere kwelder ook en trekt daardoor grote aantallen eenden en ganzen die de planten en de zaden eten die in de herfst vrijkomen.

Brakke gebieden zijn belangrijke overstromingsgebieden. Veel van deze brakke kwelders zijn drooggelegd en verschillende riviermondingen (vooral de kleinere) hebben sluisen die de natuurlijke vermenging van zoet en zout water en het ontstaan van overgangszones verhinderen. In Nederland zijn initiatieven genomen om de sluisen zo aan te passen dat de zoet-zout gradiënten worden verbeterd.

De estuaria van de Elbe, Weser en Eems vormen de toegangsroutes naar de belangrijke Duitse havens. Het beheer van deze scheepvaartroutes is van algemeen belang en is wettelijk geregeld. De estuaria van de Elbe en de Weser behoren tot de meest geïndustrialiseerde gebieden ter wereld.

Het estuarium van de Varde Å heeft zijn morfologisch natuurlijke staat behouden, maar de huidige landbouwkundige exploitatie is wel zeer intensief.

Doelen

Bescherming van waardevolle delen van de estuaria.

Instandhouden en, voor zover mogelijk, herstellen van de rivieroeveren in hun natuurlijke staat.

Evaluatie

Het ecologisch belang van de Eems wordt, in vergelijking met de andere estuaria, hoog ingeschat door de goede kwaliteit van water en sediment. De situatie is de laatste tien jaar verslechterd onder andere door het uitdiepen van de rivier en de daarmee samenhangende ecologische gevolgen. Ondanks steeds meer oeververdedigingswerken verkeren de oevers in een semi-natuurlijke staat met relatief extensief agrarisch gebruik.

De ontwikkeling van het Weser-estuarium voor de scheepvaart, het indijken van rivieroeveren en de ontwikkeling van havens en industrie heeft geresulteerd in aanzienlijke morfologische en hydrologische veranderingen met grote gevolgen voor de oorspronkelijke flora en fauna. Een van de gevolgen is dat meer afzetting van slib plaatsvindt in het buitenste deel van het estuarium dan in de natuurlijke situatie. Ook is in het buitenste deel een wolk van afzettingmateriaal te vinden.

Het uitbaggeren en indijken van de Elbe en de daarmee gepaard gaande ontwikkeling van industrieën en havens in het gebied hebben het ecologische systeem belangrijk veranderd. Er zijn nog maar heel weinig plekken in het estuarium die als natuurlijk of ongestoord kunnen worden aangemerkt. De resterende vooroevers worden beschermd door kunstmatige strekdammen en kunnen tot de semi-natuurlijke vooroeverbieden worden gerekend.

Het estuarium van de Varde Å is niet gereguleerd, daarentegen is de landbouw op kwelders en weilanden toegenomen.

Hoe verder

Het beleid voor water, sediment en brakke kwelders is ook van toepassing op de relevante elementen in de estuaria.

In grote delen van de Duitse estuaria heeft het menselijk gebruik prioriteit. Scheepvaartroutes en havens moeten worden beheerd in overeenstemming met de doelen waarvoor ze zijn aangelegd. Het is niettemin noodzakelijk om de ecologische functies van de estuaria in stand te houden en te herstellen. Daarom wordt momenteel gewerkt aan een plan voor de Duitse estuaria om de mogelijkheden te onderzoeken voor bescherming van waardevolle delen en voor de instandhouding en het zoveel mogelijk in natuurlijke staat herstellen van de rivieroeveren.

In het estuarium van de Varde Å wordt gestreefd naar extensivering van het huidige landbouwgebruik en er zijn initiatieven voor een herstelproject.

Beoordeling van de milieugevolgen van nieuwe activiteiten, compenserende en mitigerende maatregelen en herstelprojecten zijn centrale elementen bij beleid en beheer. Waar nodig moet actie worden ondernomen om waardevolle delen van estuaria die nog niet beschermd zijn onder bescherming te brengen.

Het sluisregime in sommige gebieden moet worden verbeterd om een regelmatiger afwatering van zoet water van het vasteland te krijgen en om betere kansen te creëren voor trekvisserij.

6.1 Trilateraal beleid en beheer

Het beleid voor belangrijke elementen van de estuaria, zoals het water, de zoute en brakke kwelders en de landelijke gebieden zijn respectievelijk in de hoofdstukken 2, 3, 8 en 9 geformuleerd. De relevante onderdelen van dit beleid zijn ook van toepassing op waardevolle delen van de estuaria. Het betreft hier in het bijzonder het storten van baggerspecie, de landbouw, het jagen, de visserij, de recreatie en energiewinning.

6.1.1 Uitbreidingen of aanzienlijke veranderingen van huidige haven- en industrievoorzieningen en nieuwe bouwwerken zullen op zo'n manier worden uitgevoerd dat de milieu-effecten tot een minimum worden beperkt en dat blijvende of langdurige effecten worden voorkomen en, als dit niet mogelijk is, worden gecompenseerd. In het Beschermingsgebied zijn geen nieuwe, nog goed te keuren plannen voor bouwwerken of voor de uitbreiding of aanzienlijke wijziging van bestaande haven- of industrievoorzieningen toegestaan, tenzij dit om dwingende redenen van groot openbaar belang noodzakelijk is en er geen alternatief kan worden gevonden. (Met verwijzing naar 4.1.5).

6.1.2 Het uitdiepen van scheepvaartroutes in de estuaria zal worden uitgevoerd in combinatie met het vaststellen van compenserende en mitigerende maatregelen.

6.1.3 De gevolgen van het storten van baggerspecie zullen worden beperkt. Criteria zijn onder andere goede stortplaatsen en/of de periodes waarin gestort mag worden. (Met verwijzing naar 4.1.15).

6.1.4 Waardevolle delen van de estuaria zullen worden beschermd en rivieroeveren zullen, voor zover mogelijk, in natuurlijke staat worden hersteld of in stand gehouden.

6.1.5 Het overgangsgebied tussen zoet en zout water moet zo natuurlijk mogelijk zijn.

6.2 Trilaterale projecten en acties

6.2.1 Een gezamenlijk rapport met de resultaten van inventarisaties naar waardevolle delen, inclusief rivieroeveren, en over de wettelijke en/of administratieve bescherming van waardevolle gebieden in de estuaria. De resultaten zullen op trilateraal niveau worden besproken om bijvoorbeeld de mogelijkheden voor herstelprojecten, inclusief het herstel van zoet-zoutgradiënten, te bepalen.

6.2.2 Resultaten van Nederlands onderzoek naar de beste plaatsen voor het herstel van estuariene zoet-zoutgradiënten (potentiële gebieden: Westerwoldsche Aa, IJsselmeer, Amstelmeer, Lauwersmeer en polders) waar uitwisseling van zoet en zout water plaatsvindt (pompstations) zullen worden geëvalueerd, waarna aanvullende maatregelen zouden kunnen worden genomen.

6.2.3 In Neder-Saksen wordt een plan voor de Duitse estuaria uitgewerkt om de mogelijkheden te onderzoeken van bescherming van waardevolle gebieden en de instandhouding en, voor zover mogelijk, het herstel van rivieroeveren in de natuurlijke staat.

6.2.4 Een trilaterale evaluatie van de resultaten van bovengenoemd onderzoek zal bij de verdere uitwerking van het Waddenzee Plan worden betrokken.

6.2.5 Een project zal worden opgezet om, in nauwe samenwerking met verantwoordelijke havenautoriteiten, te onderzoeken hoe de ontwikkelingen van havens en milieubescherming met elkaar in overeenstemming kunnen worden gebracht.

6.2.6 Evaluatie van het lopende project voor de herintroductie van de houting in Denemarken en Sleeswijk-Holstein. Verdere actie in andere rivieren van de Waddenzee zullen worden overwogen.

6.2.7 Herstel van het estuarium van de Varde Å door extensivering van het agrarisch gebruik en het herstel van natuurlijke hydrologische omstandigheden.

7 De kustwateren

De kustwateren strekken zich uit van de 3-zeemijlslijn tot een denkbeeldige lijn die de buitenste punten van de eilanden verbindt. De grens tussen de kustwateren en de stranden op de eilanden wordt bepaald door de gemiddelde laagwaterlijn (Verklaring van Leeuwarden, Bijlage I).

Status

De natuurlijke morfologie van de kustwateren heeft een directe relatie met de natuurlijke dynamiek van het getijdegebied en de stranden en duinen: er vindt een netto zandtransport plaats van de Noordzee tot aan de 20-meter dieptelijn naar de Waddenzee en dit transport wordt bepaald door de watercirculatie. Het gebied is belangrijk voor foeragerende en ruiende eenden en voor zeehonden en bruinvissen.

Er is weinig ervaring binnen de Trilaterale Waddenzee Samenwerking met het beheer van de kustwateren.

Delen van de Duitse nationale parken liggen in het kustgebied. Het gehele Deense kustwater dat bij het Samenwerkingsgebied hoort heeft een beschermde status. In het deel van Sleeswijk-Holstein is het boren naar en winnen van gas en olie alleen toegestaan in het concessiegebied van de Mittelplate.

In het Deense gebied is het vissen van andere schelpdieren dan mosselen, kokkels en garnalen niet toegestaan. In de delen van de Duitse kustwateren die tot de nationale parken behoren, is zandwinning in principe niet toegestaan. En wat de kokkelvisserij betreft bestaan geen plannen om hiervoor vergunningen te verlenen. Verdere beperkingen zijn niet opgelegd aan menselijke activiteiten.

In Nederland maken de kustwateren deel uit van de zone tot de 20-meter dieptelijn die is aangeduid als milieuzone: een gebied waaraan speciale bescherming wordt geboden om zo bij te dragen aan de bescherming, het herstel en de ontwikkeling van de ecosystemen van de Noordzee en Waddenzee.

Doelen

Een grotere natuurlijke morfologie, onder meer in de buitendelta's tussen de eilanden.

Een goede voedselvoorraad voor vogels.

Een levensvatbare stand en een natuurlijke reproductiecapaciteit van de gewone zeehond, grijze zeehond en de bruinvis.

Evaluatie

Omdat de natuurlijke dynamiek van het getijdegebied direct verband houdt met de kustverdediging van het vasteland, de eilanden en de kustwateren, zouden beleidsmaatregelen ten aanzien van toekomstige kustverdediging in principe gebaseerd moeten zijn op deze wisselwerkingen, die tegenwoordig beter worden begrepen en waarmee meer rekening wordt gehouden bij het kustbeheer.

Zandwinning is niet in alle gevallen geregeld op basis van het belang van de kustwateren en met name het gebied tot aan de 20 meter dieptelijn voor de algehele zandbalans van de Waddenzee.

Bovendien zijn de kustwateren belangrijk voor vogels in tijden van voedselschaarste. Het waarborgen van het voedselaanbod voor (duik)vogels is nauw verbonden met de schelpdiervisserij in het gebied (d.w.z. *Spisulavisserij*). Op de Conferentie in Leeuwarden werd daarom besloten tot een inventarisatie van het schelpdierenbestand (bijvoorbeeld *Spisula*) en de invloed van de visserij op de bodemfauna buiten de eilanden; afhankelijk van de uitslag zullen de resultaten op trilateraal niveau worden besproken met het doel om het voedselaanbod voor vogels te waarborgen (Verklaring van Leeuwarden § 54).

Bovendien werd besloten om binnen de nationale competenties de mogelijkheden te onderzoeken van een gezamenlijk onderzoeksproject naar de effecten van de garnalenvisserij (inclusief de industriële garnalenvisserij) en de visserij op platvis op de bodemfauna, met het doel om in 1997 trilaterale voorstellen te doen en, afhankelijk van de resultaten van het onderzoek, nadere regelgeving te bestuderen, waaronder de mogelijkheid om bepaalde delen van de Duitse en Nederlandse Waddenzee te sluiten (Verklaring van Leeuwarden § 51).

Zoals gebleken is uit het onlangs afgesloten Gezamenlijke Trilaterale Zeehonden Project brengen de gewone zeehonden een groot deel van hun tijd door in een gebied tot 20 kilometer uit de kust. Bruinvissen komen in grote aantallen voor in het aangrenzende kustwater van de Noordzee, vooral in de winter en soms in de lente. Het kustwater van Sleeswijk-Holstein dichtbij Sylt lijkt een belangrijk gebied te zijn geworden voor het grootbrengen van bruinvisjongen.

Hoe verder

Vanwege de wisselwerking tussen hydrologische en geomorfologische processen in de kustwateren, de duinen en stranden, het getijdegebied en de kwelders moeten beleidsmaatregelen om de natuurlijke dynamische situatie in deze habitats te vergroten zorgvuldig op elkaar worden afgestemd.

Beleidsmaatregelen om het voedselaanbod van vogels te waarborgen zijn voor het hele kustgebied noodzakelijk en zullen worden ontwikkeld op basis van resultaten van lopende onderzoeksprojecten.

Het beheer van zeehonden in de kustwateren valt onder het Beschermings- en Beheersplan voor Zeehonden in de Waddenzee 1996 - 2000. Dit plan zal regelmatig worden aangepast en bijgesteld.

Beleidsmaatregelen zullen worden geïnitieerd teneinde de ontwikkeling in de richting van grote aantallen bruinvissen in de kustwateren verder te stimuleren, vooral in de gebieden waar jongen worden grootgebracht.

7.1 Trilateraal beleid en beheer

7.1.1 Het toekomstige kustbeheer zal in principe zijn gebaseerd op een integrale aanpak van de kustverdediging op het vasteland, de eilanden en de kustwateren.

7.1.2 Er zal meer aandacht komen voor de rol van de kustwateren bij de zandbalans van de hele Waddenzee.

7.1.3 Zandwinnig zal alleen in gebieden buiten het Samenwerkingsgebied plaatsvinden. Ontheffingen ten behoeve van lokale kustbeschermingsmaatregelen kunnen worden verleend onder de voorwaarde dat het de beste milieuveilige handelswijze is voor de kustbescherming.

7.2 Trilaterale projecten en acties

7.2.1 Aanstelling van een trilaterale groep van deskundigen die onder gezamenlijke verantwoordelijkheid van bevoegde autoriteiten de mogelijke gevolgen van versnelde stijging van de zeespiegel zal onderzoeken. Op basis van dit onderzoek zullen voorstellen worden uitgewerkt voor toekomstig integraal beleid voor kustverdediging en natuurbescherming. (Identiek aan 3.2.1, 4.2.1 en 5.2.2).

7.2.2 Onderzoek naar het schelpdierenbestand (o.a. *Spisula*) en de invloed van visserij op de bodemfauna buiten de eilanden. Afhankelijk van de uitkomsten bespreking van de resultaten op trilateraal niveau met het doel om het voedselaanbod voor vogels te waarborgen.

8 Landelijk gebied

Het landelijk gebied omvat tevens weilanden en het bouwland op de eilanden en het vasteland met een sterke ecologische relatie met de Waddenzee (Verklaring van Leeuwarden, Bijlage I).

Sterke ecologische relaties met de Waddenzee zijn duidelijk aantoonbaar als in het gebied fysieke en biologische factoren aanwezig zijn, die kenmerkend zijn voor typische Waddenzee-soorten, zoals sommige vogelsoorten. De mens heeft deze gebieden beïnvloed door de hooilanden, graslanden en weilanden te maaien en er koeien, paarden en schapen op te laten grazen, en ook door het telen van allerlei gewassen zoals graan, aardappelen en koolzaad. Het menselijk gebruik heeft prioriteit in grote delen van het landelijk gebied.

Status

Trekvogels, zoals sommige steltlopers, eenden- en ganzensoorten, gebruiken het landelijk gebied op de eilanden en het vasteland achter de dijken tijdens hun verblijf in het Samenwerkingsgebied. Hooiland, weilanden en akkers worden als slaappleaats gebruikt door de goudplevier, kievit en ook de kempfaan en regenwulp, voornamelijk in het voorjaar en de herfst.

Plantenetters als smient, brandgans en, in mindere mate, rotgans, maken in de periode september/oktober tot maart/april ook gebruik van hooilanden en akkers als foerageergebied.

Verder worden landelijke gebieden zoals weilanden en akkers achter de dijken van de eilanden en op het vasteland door vogels gebruikt als alternatief rustgebied als het buitendijkse land tijdens te hoog water niet gebruikt kan worden.

Doelen

Gunstige omstandigheden voor flora en fauna, vooral voor trekkende en broedende vogels.

Evaluatie

Alle habitats die door een typische waddenvogelsoort worden gebruikt zijn met elkaar verbonden en van elkaar afhankelijk. Al deze habitats zijn belangrijk voor de verschillende soorten gedurende verschillende periodes en zijn essentieel voor de natuurlijke ontwikkeling van deze soorten in de Waddenzee. Met dit aspect moet rekening worden gehouden bij het opstellen van een strategie voor de bescherming van verschillende vogelpopulaties.

Op droogvallende platen en kwelders moeten foerageergebieden en geschikte rustplaatsen voor de vogels beschikbaar zijn. Ze moeten zich bevinden in de nabijheid van broedplaatsen van bepaalde soorten in het landelijk gebied achter de dijken zoals hooilanden (bijvoorbeeld Kievit, Scholekster en grutto) en bouwland (bijvoorbeeld Scholekster).

Plantenetters als smient, brandgans en, in mindere mate, rotgans maken gebruik van hooiland en akkers als foerageergebied. De overgang van het gebruik van traditionele natuurlijke foerageergebieden als zeegrasvelden en kwelders naar landbouwgrond (bijvoorbeeld intensieve graslanden) heeft geleid tot schade aan de landbouwgrond en conflicten met agrariërs. De betreffende vogelsoorten zijn wel gedwongen om voor hun voedsel naar agrarisch grasland uit te wijken vanwege verlies, veranderingen en/of verstoringen van de natuurlijke habitats. De natuurlijke habitats zijn in kwaliteit en kwantiteit verminderd als gevolg van landbouw, industrie, maatregelen tegen overstromingen en recreatief gebruik. Menselijke verstoring door toenemend recreatief gebruik van het buitendijkse land en van de droogvallende platen leidt tot een intensiever gebruik van het agrarisch gebied.

's Nachts worden moerassen, graslanden en velden achter de dijken intensief gebruikt door smienten, vooral als ze niet gestoord worden. Het gebruik van grasland door ganzen en eenden, en ook de conflicten als gevolg daarvan, is geconcentreerd op bepaalde specifieke plekken. Dit is niet alleen afhankelijk van het beleid in het betrokken gebied, maar ook van het beleid ten opzichte van habitats en ganzen in andere gebieden. De ontwikkelingen in de landbouw (bijvoorbeeld de omschakeling van hooiland naar akker) hebben ook gevolgen voor het gebruik door ganzen en eenden.

Hoe verder

Het belangrijkste element bij het toekomstige beleid en beheer is het toewerken naar duurzaam agrarisch gebruik van het landelijk gebied. Het is echter duidelijk dat dit alleen kan gebeuren op vrijwillige basis en in nauwe samenwerking met de agrarische sector.

Regionale en lokale overheden hebben een belangrijke verantwoordelijkheid bij het stimuleren van duurzaam gebruik in samenwerking met de mensen die in het gebied wonen. Maatregelen in het getijdegebied en de kwelders zullen helpen om gunstige omstandigheden voor de betreffende vogelsoorten te scheppen.

8.1 Trilateraal beleid en beheer

Windenergie en landbouw zijn de belangrijkste menselijke activiteiten die van invloed zijn op het Doel 'gunstige omstandigheden voor vogels in het landelijke gebied'.

Trilaterale maatregelen voor het beheer van menselijke activiteiten, die ook relevant zijn voor het landelijk gebied, betreffen de jacht en alle andere menselijke activiteiten die van belang zijn voor het beleid met betrekking tot de speciale Doelen voor vogels. Deze worden uitvoerig behandeld in hoofdstuk 9 over vogels.

Op dit moment wordt gewerkt aan een 'International Flyway Management Plan Dark-bellied Brent Goose' (zwartbuikrotgans) (soortenbeschermingsplan in overeenstemming met de AEWA) en dit zal aan de volgende Trilaterale Waddenzee Regeringsconferentie worden voorgelegd.

Agrarisch gebruik

8.1.1 Duurzame landbouw met het oog op het verbeteren van de bescherming van de natuur, het handhaven van typische landschapselementen en bescherming van het culturele erfgoed zal, onder andere, financieel worden ondersteund.

8.1.2 Natuurgebieden die voor de landbouwkundig gebruik zijn drooggelegd, moeten, waar mogelijk, worden hersteld door vrijwillige samenwerking en actieve deelname van de eigenaars.

8.1.3 Initiatieven van de agrarische sector voor vermindering van het gebruik en de onbedoelde gevolgen van pesticiden, andere giftige stoffen en kunstmest in het landelijk gebied zullen, onder andere, financieel worden ondersteund.

8.2 Trilaterale projecten en acties

8.2.1 Bespreking met plaatselijke agrariërs om de meest belovende landbouwmethodes in de poldergebieden op lange en korte termijn te kiezen, waarbij de Doelen en duurzame landbouw worden gecombineerd.

8.2.2 Verkenning van de mogelijkheden voor duurzame landbouw en voor de combinatie van landbouw en natuurbeheer in het 'landelijke gebied'.

9 Vogels

Vogels maken gebruik van verschillende habitats in het Samenwerkingsgebied. Daarom zijn alle habitats die door een bepaalde vogelsoort worden gebruikt met elkaar verbonden en van elkaar afhankelijk. Voldoende dichtbij broedgebieden van een vogelsoort moeten bijvoorbeeld foerageergebieden en goede rustplaatsen op droogvallende platen of kwelders zijn. Tijdens verschillende perioden zijn al deze habitats belangrijk voor de verschillende vogelsoorten en essentieel voor de natuurlijke ontwikkeling van deze soorten in het Samenwerkingsgebied; hiermee moet dus rekening worden gehouden bij het opstellen van een beheersstrategie voor de bescherming van vogels/ verschillende vogelsoorten/populaties. Daarom zijn de Doelen en sub-doelen voor de vogels relevant voor bijna alle habitattypen in het Samenwerkingsgebied.

Beleidsmaatregelen met een habitat-overschrijdend karakter en maatregelen met betrekking tot specifieke vogelsoorten die zich in specifieke habitats ophouden, zullen aan de orde worden gesteld.

Status

De status van vogels in het Samenwerkingsgebied wordt allereerst bepaald door weersomstandigheden, het voedselaanbod, verstoring als gevolg van menselijke activiteiten en door vervuiling, vooral door zware metalen, organische micro-verontreinigingen en olie. Ieder jaar bevinden zich grote aantallen ruiende eenden en ganzen in het Samenwerkingsgebied. Deze vogels vliegen niet tijdens de rui en zijn in die periode bijzonder gevoelig voor verstoring. smient, brandgans en, in mindere mate, rotgans zijn planteneters en gebruiken in bepaalde perioden van het jaar de hooilanden en bouwland als foerageergebied. De overgang van het habitat-gebruik van traditionele natuurlijke foerageergebieden als zeegrasvelden en kwelders naar landbouwgrond (bijv. intensieve graslanden) leidde tot schade aan de landbouwgrond en conflicten met agrariërs. De broedpopulaties van specifiek bedreigde soorten zoals de bontbekplevier en dwergstern zijn in grote mate afhankelijk van habitats als zandstranden en primaire duinen. Het kustgebied is een belangrijk voedsel-, rust- en ruigebied voor duikers en eider- en andere zee-eenden, zoals de zwarte zee-eend.

Doelen

Gunstige omstandigheden voor trekkende en broedende vogels:

een goede beschikbaarheid van voedsel;

een natuurlijk broedsucces;

voldoende grote ongestoorde pleisterplaatsen en ruigebieden;

natuurlijke vlucht-afstanden.

Evaluatie

Goede beschikbaarheid van voedsel

Gestreefd wordt naar goede beschikbaarheid van voedsel voor vogels. Op grond van het grondbeginsel zouden onnatuurlijke voedselbronnen voor vogels moeten worden voorkomen. Zo lang er echter onnatuurlijke voedselbronnen in het Samenwerkingsgebied zijn, moeten ze worden geaccepteerd als deel van het systeem en als een natuurlijke component van het betreffende ecosysteem.

Een aantal menselijke activiteiten verstoort het natuurlijke voedselaanbod van bepaalde vogelsoorten. Deze verstoringen kunnen gevolgen hebben voor de beschikbaarheid van voedsel in jaren met geringe hoeveelheden schelpdieren. Daarom moet iets worden gedaan aan activiteiten die het voedselaanbod voor bepaalde vogelsoorten vergroten en sommige soorten bevoordelen, met consequenties voor de hele vogelgemeenschap. Het betreft het lozen van visafval, vuilstortplaatsen in de omgeving van het Samenwerkingsgebied, eutrofiering en landbouwactiviteiten in eilandpolders en gebieden achter de dijken.

Natuurlijk broedsucces

Onder de parameter 'natuurlijk broedsucces' moet ook het belang worden betrokken van natuurlijke habitats als voorwaarde voor de natuurlijke verspreiding en dichtheid van populaties broedvogels en het succes van hun voortplanting.

Natuurlijke verspreiding en dichtheid van populaties broedvogels zijn vooral van belang voor bedreigde vogelsoorten die sterk afhankelijk zijn van habitats als zandstranden en primaire duinen (bontbekplevier en dwergstern). De huidige broedpopulaties van deze soorten worden bijzonder bedreigd en zijn aanzienlijk kleiner geworden in vergelijking met vroegere (natuurlijke) aantallen.

Over het algemeen zou een succesvolle voortplanting van broedvogels in het Samenwerkingsgebied niet beïnvloed moeten worden door menselijke factoren (bijvoorbeeld chemische vervuiling, verstoring). Goede resultaten bij het broeden en voortplanten worden over het algemeen meer beïnvloed door allerlei verstoringen en door natuurlijke factoren, zoals weersomstandigheden, overstromingen en roofdieren, dan door vervuiling. Maar ook factoren zoals het aantal roofdieren en de regelmaat en hoogte van overstromingen kunnen door menselijke activiteiten worden beïnvloed (het bouwen van dijken en dammen op de eilanden, waardoor het aantal grondpredatoren toeneemt).

Voldoende ongestoorde pleisterplaatsen en ruigebieden

Langs de hele kust van het Samenwerkingsgebied zouden voldoende grote onverstoorde rustgebieden moeten liggen, niet te ver van elkaar en in de nabijheid van foerageergebieden. Een criterium voor de grootte van een onverstoorde rustgebied moet zijn dat de vogels er kunnen rusten zonder door menselijke activiteiten buiten het gebied te worden verstoord.

Naast het voedselaanbod is het ontbreken van verstoringen de belangrijkste reden waarom berg- en eidereenden in grote getale in een bepaald gebied gaan ruien. Deze vogels kunnen tijdens de rui niet vliegen en zijn buitengewoon gevoelig voor verstoringen tot op een afstand van enkele kilometers. Boten en andere bronnen van verstoring hebben een sterke invloed op de huidige verspreiding van ruiende eenden in het Samenwerkingsgebied.

Natuurlijke vluchtafstanden

De 'vluchtafstand' is de afstand tussen een vogel en een menselijke verstoringfactor waarop de vogel reageert door weg te vliegen. Hoewel de 'natuurlijke' (ontsnappings-) vluchtafstanden van vogels in het Samenwerkingsgebied niet bekend zijn, kunnen de huidige vluchtafstanden die een reactie zijn op verstoring door mensen als groot worden beschouwd, omdat de vogels de mens als vijand hebben ervaren. Deze onnatuurlijk grote vluchtafstanden zijn de oorzaak dat andere menselijke activiteiten, die bij kleinere vluchtafstanden meestal geen effect zouden hebben, nu ook als verstorend worden ervaren. Aan de andere kant moet rekening worden gehouden met de mogelijkheid van gewenning van vogels in 'veilige' gebieden.

Menselijke activiteiten die tot verstoringen kunnen leiden zijn, onder andere, de jacht, sommige militaire activiteiten, recreatie, vliegverkeer en windturbines. Verstoringen door de militaire en burgerluchtvaart zijn verminderd door het invoeren van minimum vlieghoogtes. De schietterreinen bij Den Helder, Noordvaarder en Sylt worden niet meer gebruikt.

Hoe verder

Een belangrijk element in het toekomstige beleid en beheer is het toewerken naar aanvaardbare oplossingen voor het conflict tussen de voedselbehoeften van vogels en de belangen van visserij en landbouw. Het is belangrijk om voedseltekorten als gevolg van verstoring door andere menselijke activiteiten (zoals recreatie, luchtverkeer, windturbines, jagen etc.) te voorkomen, evenals activiteiten die bepaalde vogelsoorten bevoordelen door hun voedselaanbod te vergroten, bijvoorbeeld door het lozen van visafval, vuilstortplaatsen dichtbij het Samenwerkingsgebied, eutrofiëring en agrarische activiteiten in eilandpolders en gebieden achter de dijken. Het is echter duidelijk dat dit alleen in nauwe samenwerking met de visserij en landbouwsector kan gebeuren.

Maatregelen om broed-, rust- en foerageergebieden te beschermen kunnen worden bereikt door een voldoende aantal vogelreservaten van de juiste omvang in te richten en door een betere regulering van activiteiten. Vooral broedpopulaties van bontbekplevier en dwergstern, die in grote mate afhankelijk zijn van habitats als zandstranden en primaire duinen, worden bedreigd. De situatie voor deze vogelsoorten zou moeten worden verbeterd. Hetzelfde geldt voor trekvogels en vogels in de rui. Veilige rui- en rustgebieden die dichtbij hun foerageergebieden liggen zijn noodzakelijk voor vogels om energieverlies te voorkomen.

Het is belangrijk om de bouw van windturbines op plaatsen in het landelijk gebied te vermijden waar dit veel invloed op vogels zou hebben.

Vogeltrekroute-samenwerkingsovereenkomsten zijn al gesloten met The Wash en Guinee-Bissau. In het kader van de Afrikaans-Euraziatische Overeenkomst over Watervogels zullen internationale beschermingsplannen voor opgesteld voor trekkende steltlopers en andere vogelsoorten.

9.1 Trilateraal beleid en beheer

Vogelbescherming en het beheer op het trilaterale beleidsniveau zijn ondergeschikt aan het grondbeginsel, dat wil zeggen een natuurlijke en zoveel mogelijk dynamische Waddenzee, zelfs als de natuurlijke dynamiek zou leiden tot minder gunstige omstandigheden voor sommige vogelsoorten of populaties. Dit betekent dat het grondbeginsel belangrijker is dan speciale beschermingsmaatregelen voor bepaalde vogelsoorten.

Algemene punten betreffende de samenwerking rond de trekroutes en ook specifieke beleidsmaatregelen ten opzichte van verschillende menselijke activiteiten die gevolgen hebben voor broed- en trekvogelpopulaties in het Samenwerkingsgebied zijn al in de Verklaringen van Esbjerg en Leeuwarden vastgelegd.

Algemene beleidsmaatregelen voor bepaalde habitats, die vermeld staan onder de specifieke hoofdpunten van de habitat-types, zoals getijdegebied en kwelders, kunnen ook relevant zijn voor vogelpopulaties in het algemeen.

Bescherming van gebieden

9.1.1 De omstandigheden voor broedvogels zullen door het juiste beheer worden verbeterd.

9.1.2 Er wordt naar gestreefd door integraal beheer de omstandigheden voor trekvogels in rustgebieden en bij het foerageren te verbeteren, evenals voor zee-eenden in de kustwateren tijdens de rui.

Verstoring van het voedselaanbod voor vogels

Mosselzaad- en kokkelvisserij

9.1.3 De negatieve gevolgen van kokkelvisserij zijn beperkt doordat:

- Kokkelvisserij in het Duitse deel van het Beschermingsgebied niet is toegestaan;
- Kokkelvisserij in het Deense deel van het Samenwerkingsgebied niet is toegestaan, met uitzondering van enkele kleine gebieden langs de scheepvaartroute naar Esbjerg en in de Hobaai;
- Kokkelvisserij in het Nederlandse deel van het Samenwerkingsgebied is toegestaan, maar wordt beperkt doordat aanzienlijke gebieden permanent zijn gesloten. Er zijn additionele mogelijkheden om voedsel voor vogels veilig te stellen. In samenwerking met de visserijsector is een beheersplan operationeel, waarin bescherming en toename van natuurlijke mosselbanken en *Zostera*-velden centraal staan. (Identiek aan 4.1.16).

9.1.4 De negatieve gevolgen van mosselzaadvisserij worden beperkt door permanente sluiting van aanzienlijke gebieden. Daarnaast is het visserijbeheer gericht op de bescherming en bevordering van de groei van, onder andere, mosselbanken en *Zostera*-velden. (Identiek aan 4.1.17).

9.1.5 De mosselzaadvisserij zal, in principe, tot de permanent onder water gelegen gebieden worden beperkt. Op basis van nationale beheersplannen, zoals beschreven in het Progress Report, kan visserij op droogvallende platen worden toegestaan. De visserijsector wordt verzocht om informatie uit te wisselen over huidige praktijken en om mogelijkheden te onderzoeken om gevolgen van de mosselvisserij in het algemeen en mosselzaadvisserij in het bijzonder te minimaliseren. (Identiek aan 4.1.18).

Akoestische en optische verstoringen

Verstoringen door recreatie en andere menselijke activiteiten

9.1.6 Verstoringen in belangrijke broedgebieden zullen worden verminderd en voor vogels meer herkenbaar worden gemaakt, bijvoorbeeld door slechts een beperkt aantal wandelpaden op kwelders, stranden en duinen open te stellen (informatiesysteem voor bezoekers).

9.1.7 Er wordt naar gestreefd in belangrijke broedgebieden de verstoring door begrazing te verminderen door afname van de begrazingsdruk en het verkorten van de periode waarin begrazing is toegestaan, behalve als een bepaalde intensiteit van begrazing noodzakelijk is in het belang van de kustverdediging.

9.1.8 Het rijden met auto's in broedgebieden op stranden en in duinen is verboden.

Windenergie

9.1.9 Het bouwen van windturbines in het Beschermingsgebied is verboden. (Identiek aan 1.1.4).

9.1.10 Het bouwen van windturbines in het Samenwerkingsgebied buiten het Beschermingsgebied wordt alleen toegestaan als belangrijke ecologische en landschappelijke waarden niet worden aangetast. (Identiek aan 1.1.5).

De jacht

9.1.11 Het jagen op trekvogels is, of zal in toenemende mate, worden uitgebannen in het Beschermingsgebied of in een ecologisch en naar grootte vergelijkbaar gebied in het Samenwerkingsgebied.

9.1.12 Loden hagelkorrels mogen in het Samenwerkingsgebied niet worden gebruikt.

9.1.13 Het jagen op niet-migrerende soorten is, in principe, in het Beschermingsgebied alleen toegestaan als de trekvogels er geen last van ondervinden.

Burgerluchtvaart

9.1.14 De nadelige gevolgen van de burgerluchtvaart in het Samenwerkingsgebied zullen worden beperkt.

9.1.15 In het Samenwerkingsgebied zullen geen nieuwe vliegvelden worden aangelegd.

9.1.16 Uitbreiding van bestaande vliegvelden voor burgerluchtvaart in het Samenwerkingsgebied is beperkt tot waar dit essentieel is voor een grotere veiligheid van het luchtverkeer.

9.1.17 Boven het Samenwerkingsgebied is een minimale vlieghoogte voor de burgerluchtvaart van 1500 tot 2000 voet (450-600 meter) van kracht. Om veiligheidsredenen kunnen ontheffingen worden verleend, maar deze zullen worden beperkt tot bestaande aangewezen vliegroutes in minder kwetsbare delen van het Samenwerkingsgebied.

9.1.18 Het vliegen met ULV's in het Samenwerkingsgebied zal, in afwachting van nationale wetgeving, worden verboden, met uitzondering van controlevluchten en vluchten voor wetenschappelijke doeleinden.

9.1.19 Reclamevluchten in het Samenwerkingsgebied zijn, in principe, verboden.

9.1.20 In het Samenwerkingsgebied worden vliegroutes en -hoogtes voor helikopters zo vastgesteld dat de fauna zo min mogelijk wordt verstoord.

Militaire activiteiten

9.1.21 Verstoringen door militaire activiteiten zijn of zullen worden beperkt en mogelijkheden tot verdere concentratie en/of stopzetting van militaire activiteiten zullen regelmatig worden onderzocht.

9.1.22 De negatieve gevolgen van vluchten op lage hoogte door militaire vliegtuigen zijn of zullen worden verminderd door het aantal vluchten en de maximale snelheid te verminderen.

9.1.23 Acties om verstoringen door militaire vluchten in het gebied van de Waddenzee te minimaliseren zullen op gemeenschappelijke basis worden ondernomen.

9.1.24 Hoge prioriteit zal worden gegeven aan het aanwijzen van overbodige schietterreinen tot natuurbeschermingsgebieden.

9.2 Trilaterale projecten en acties

9.2.1 Een inventarisatie van alle belangrijke en potentiële rustgebieden voor vogels langs de kust van ieder land, in samenhang met een evaluatie van de beschikbare kennis over de noodzaak van ongestoorde rustgebieden, teneinde de mogelijkheden voor het tot stand brengen van ongestoorde rustgebieden te verkennen.

9.2.2 Een evaluatie van de beschikbare kennis over de noodzaak van ongestoorde ruigebieden voor zee-eenden in de kustgebieden en onderzoek naar mogelijkheden voor het tot stand brengen van dergelijke ongestoorde ruigebieden, teneinde de omstandigheden tijdens het ruien te verbeteren.

9.2.3 Onderzoek naar mogelijkheden om tot een gezamenlijk beheer met betrekking tot plantenende vogelsoorten (bijvoorbeeld eenden en ganzen) op binnendijkse locaties te komen.

9.2.4 Verkenning van de mogelijkheden om de omstandigheden voor broedvogels in duinen en stranden te verbeteren. Dit in samenwerking met verantwoordelijke overheden, vooral op lo-

kaal niveau en belangengroepen met het doel om de resultaten te bespreken en afspraken te maken over passende maatregelen.

9.2.5 Een inventarisatie en beoordeling van de afname van de verstoring door militaire activiteiten in de drie landen.

10 Zeezoogdieren

De gewone zeehond, grijze zeehond en bruinvissen kunnen worden beschouwd als inheemse Waddensoorten. Water is het belangrijkste of exclusieve element van deze zeezoogdieren. In de loop van het jaar maken gewone zeehonden ook gebruik van andere habitats dan water, zoals zandbanken in het getijdegebied en stranden; de grijze zeehond maakt ook gebruik van duinen en kwelders. Al deze habitats zijn essentieel voor de instandhouding van vitale biologische functies van zeehonden, zoals het baren, zogen, grootbrengen van jongen en zoeken van voedsel.

Diersoorten die gedeeltelijk van dezelfde habitats gebruikmaken, zoals zeezoogdieren en vogels, hebben speciale aandacht nodig omdat ze zo gevoelig zijn voor verstoring en vervuiling en mogelijk ook nog voedselconcurrentie ondervinden van de mens. Omdat zij aan het eind van een voedselketen staan (top-predatoren) hebben deze diersoorten een belangrijke functie als indicatoren voor de kwaliteit van het Waddenzee-ecosysteem. Zeehonden zijn de ambassadeurs en de meest aantrekkelijke diersoorten van het Samenwerkingsgebied. Daarom moet het voor toeristen mogelijk blijven om zeehonden in hun natuurlijke omgeving te zien.

Status

De huidige en tijdelijke beschermde status van de gewone zeehond, grijze zeehond en bruinvissen in het Samenwerkingsgebied wordt in eerste instantie bepaald door twee ontwikkelingen: verstoring als gevolg van verschillende menselijke activiteiten (zoals toerisme en recreatie, vliegverkeer, sommige militaire activiteiten) en vervuiling, vooral door zware metalen en organische micro-verontreinigingen. De huidige situatie met betrekking tot de voedselvoorziening heeft geen invloed op de beschermde status van zeehonden. Terwijl maatregelen om de vervuiling te bestrijden grotendeels buiten het Samenwerkingsgebied moeten worden genomen, zal de bescherming van zeehondenhabitats binnen het gebied zelf moeten plaatsvinden door het opzetten van zeehondenreservaten op zodanige wijze dat de verstoringen tot een minimum zijn teruggebracht.

In de jaren na de virusepidemie van 1988 is de populatie van de gewone zeehond snel hersteld. Tijdens gecoördineerde vluchten boven het hele Samenwerkingsgebied werden in 1996 in totaal 11.301 zeehonden geteld, waarvan 2.204 jongen.

Tegenwoordig zijn er twee werpgebieden voor grijze zeehonden in het Samenwerkingsgebied. Een ervan ligt dicht bij Vlieland in Nederland met ongeveer 315 dieren. Daar worden ieder jaar minstens dertig jongen geboren; en een kleine kolonie van ongeveer dertig tot veertig dieren in Sleeswijk-Holstein.

Waarnemingen wijzen uit dat bruinvissen zich voornamelijk ophouden in kustwateren die niet

dieper zijn dan twintig meter. Systematisch onderzoek vanuit de lucht en met schepen, uitgevoerd in het kader van het EG-project SCANS en een project van de universiteit van Kiel in de hele Noordzee en delen van de Oostzee, hebben aangetoond dat binnen de Duitse Bocht de meeste dieren voorkomen in het gebied ten westen van de Knöbsände en het eiland Sylt. Uit het lange termijn onderzoek van vrijwilligers op de eilanden Anrum en Sylt is ook gebleken dat de bruinvissen in dit gebied zich het hele jaar door in de omgeving van de stranden ophouden. In vergelijking met andere delen van de Noordzee zijn er bijzonder veel wijfjes met jongen (de zoogperiode van deze diersoort duurt ongeveer acht maanden) in dit gebied. Hieruit kan worden afgeleid dat dit gebied een belangrijke functie heeft als kraamkamer voor bruinvissen.

Doelen

Een levensvatbare stand en een natuurlijke reproductiecapaciteit voor de gewone zeehond, inclusief het overleven van de jongen.

Een levensvatbare stand en een natuurlijke reproductiecapaciteit voor de grijze zeehond, inclusief het overleven van de jongen.

Een levensvatbare stand en een natuurlijke reproductiecapaciteit voor bruinvissen.

Evaluatie

De term 'levensvatbare stand' moet zo worden omschreven dat een link met het beheer mogelijk is. Hoeveel dieren kunnen worden verwacht op basis van de natuurlijke draagkracht van het Samenwerkingsgebied is afhankelijk van factoren die bepaald worden door de hoeveelheid vis in de Noordzee, ongestoorde en geschikte voedselgebieden en de gevolgen van ziekten en parasieten in grote populaties. Het ontbreken van enige menselijke invloed op de populaties, zoals deze in de loop der jaren zijn beoordeeld en waargenomen, is maatstaf voor het eerste deel van het doel.

De 'natuurlijke reproductiecapaciteit' van zeehonden is van veel factoren afhankelijk - de kwaliteit van het water, verstoring, de grootte van de populatie - en kan waarschijnlijk niet door een simpel getal of in een eenvoudige classificatie worden uitgedrukt. Op basis van regelmatig best mogelijk deskundigheidsoordeel moet worden beoordeeld of de reproductie als natuurlijk kan worden beschouwd. Dit tweede deel van het doel is een van de belangrijkste en nog steeds niet opgeloste, problemen van de laatste tientallen jaren: de verminderde voortplantingscijfers als gevolg van PCB's en andere organische micro-verontreinigingen. Een gemiddelde jaarlijkse reproductie van 0,85 tot 0,95 jong per volwassen wijfje wordt voorgesteld als referentie voor de natuurlijke reproductiecapaciteit.

De huidige populatie van de gewone zeehond wordt in genetische termen als levensvatbaar beschouwd. De sterfte onder jongen is echter hoog (meer dan 40 procent, in plaats van 20-25 procent). Ondanks de goede bescherming van de belangrijkste rust- en verzorgingsgebieden zijn de milieumomstandigheden nog steeds onvoldoende.

De huidige populatie grijze zeehonden in het Samenwerkingsgebied kan niet als levensvatbaar

worden beschouwd. De groep in Nederland groeit alleen maar door immigratie van grijze zeehonden uit Groot-Brittannië. Grijze zeehonden hebben tijdens de werp- en zoogperiode hoge zandbanken nodig (die tijdens vloed niet onderlopen) of stranden en kwelders. Er zouden maatregelen moeten worden bedacht om bepaalde gebieden op een flexibele manier vrij van verstoringen te houden. Verder is er niet genoeg kennis over de natuurlijke reproductie van grijze zeehonden in het Samenwerkingsgebied.

Met betrekking tot bruinvissen moet worden vastgesteld dat informatie voor een precieze beoordeling nog steeds niet beschikbaar is. Kleine walvisachtigen zijn echter bijzonder gevoelig voor verstoringen door boten die met grote snelheid varen (bijvoorbeeld jetski's) en voor de gevolgen van visserij (bijvangst). Pleziervaart en andere schepen veroorzaken onder water harde geluiden die de communicatie- en oriëntatiesystemen van kleine walvisachtigen verstoren. Dit kan leiden tot aanvaringen met hoge-snelheidsboten die nauwelijks kunnen worden gelokaliseerd door walvissen en tot het elkaar blijvend kwijtraken van wijfjes en jongen. Bijvangst door de visserij vormen de belangrijkste bedreiging voor bruinvissen. Op grond van een extrapolatie wordt het aantal dode dieren in Deense staande netten in de hele Noordzee jaarlijks op ongeveer 7000 geschat.

Hoe verder

Zowel de chemische als de fysische omstandigheden - bijvoorbeeld het niveau van verstoringen - van de habitat van gewone en grijze zeehonden en bruinvissen moeten worden verbeterd.

Om tot een betere beoordeling van de status van de grijze zeehond in het Samenwerkingsgebied te kunnen komen, moet de kennis over voortplanting en sterfte van grijze zeehonden in het algemeen worden verbeterd. Hetzelfde geldt voor bruinvissen, omdat de huidige kennis over deze soort onvoldoende referentiemogelijkheden biedt, noch voor de levensvatbaarheid van de populatie, noch voor de natuurlijke reproductie.

10.1 Trilateraal beleid en beheer

Gewone en grijze zeehonden

Het Overeenkomst over de Bescherming van Zeehonden in de Waddenzee (Zeehondenovereenkomst) werd op 1 oktober 1991 van kracht als de eerste overeenkomst zoals geformuleerd in artikel 4 van het 'Verdrag inzake de bescherming van trekkende wilde diersoorten' (Conventie van Bonn). De overeenkomst tussen de Waddenzeestaten werd afgesloten om nauw te kunnen samenwerken teneinde een goede bescherming te kunnen bieden aan de zeehondenpopulaties in het Samenwerkingsgebied en die ook te kunnen handhaven. De Zeehondenovereenkomst bevat onder andere bepalingen over onderzoek en monitoring, opvang en bescherming van habitats, zoals uitgewerkt in het Beschermings- en Beheersplan voor de Zeehondenpopulaties in de Waddenzee 1991-1995 (Verklaring van Esbjerg § 26) en het herziene Zeehonden Beheersplan 1996-2000, dat ook aanvullende maatregelen voor de bescherming van de grijze zeehond bevat.

Met betrekking tot de doorwerking van de Doelen voor gewone en grijze zeehonden wordt verwezen naar de specifieke maatregelen in verband met de verschillende soorten habitats en vooral naar het Zeehonden Beheersplan 1996-2000. Het bijgestelde Zeehonden Beheersplan is gebaseerd op een uitgebreide evaluatie van het eerste Zeehonden Beheersplan 1991-1995 en

op de resultaten van het Gezamenlijke Zeehonden Project (JSP) en de beginselen en richtlijnen met betrekking tot het vangen, gezond maken en vrijlaten van zeehonden, zoals vermeld in § 60 van de Verklaring van Leeuwarden (Verklaring van Leeuwarden § 56-60); Beschermings- en Beheersplan voor de Zeehondenpopulaties in de Waddenzee 1991-1995 (Verklaring van Esbjerg § 26); Zeehonden Beheersplan 1996-2000 (Senior Officials, maart 1996).

Maatregelen voor de implementatie van de Doelen voor zeehonden staan speciaal aangegeven onder 'Vereiste inspanningen en doelstellingen' en 'Acties in 1996-2000' in het Zeehonden Beheersplan 1996-2000, dat is onderverdeeld in acties op trilateraal en op nationaal niveau. Deze acties omvatten maatregelen die voor verschillende habitats en met verschillend oogmerk moeten worden genomen, zoals onderzoek, monitoring en bescherming van habitats. Hieronder worden de trilaterale afspraken vermeld, die al zijn genomen in Esbjerg en Leeuwarden, en enkele nieuwe voorstellen voor trilateraal beleid, beleidsmaatregelen en acties. De algemene beleidsmaatregelen met betrekking tot specifieke soorten habitats zoals het getijdegebied, kwelders, kustwateren etc. kunnen ook relevant zijn voor zeezoogdieren in het algemeen. Volgens de Verklaring van Leeuwarden § 61 moeten de beginselen en richtlijnen 'om het huidige aantal zeehonden dat in de Waddenzee wordt gevangen en vrijgelaten zo laag mogelijk te houden' ook voor de grijze zeehond gelden. Daarom bevat het Zeehonden Beheersplan 1996-2000 (Senior Officials, maart 1996) 'aanvullende maatregelen voor de bescherming van de grijze zeehond'.

Bruinvissen

Deze soort kreeg geen speciale aandacht bij de besluitvorming op de laatste Trilaterale Regeringsconferenties. De bruinvis valt onder de Overeenkomst over de bescherming van Kleine Walvisachtigen in de Oostzee en de Noordzee (ASCOBANS) en tijdens de Waddenzeeconferenties werd de overeenkomst verwelkomd, evenals de samenwerking met de betreffende organen (Verklaring van Esbjerg § 28 en Verklaring van Leeuwarden § 63).

10.1.1 Gestreefd wordt naar bescherming van de belangrijkste gebieden van de bruinvissen voor het zogen en grootbrengen van jongen in het Samenwerkingsgebied en aangrenzende gebieden door het nemen van passende maatregelen.

10.1.2 Het informeren van het publiek over de kleine walvisachtigen in het Samenwerkingsgebied en de Noordzee zal plaatsvinden op gemeenschappelijke basis in samenwerking met ASCOBANS.

10.2 Trilaterale projecten en acties

10.2.1 De mogelijkheid overwegen om op basis van wetenschappelijke gegevens gebieden in het Samenwerkingsgebied en aangrenzende gebieden bij Sylt en Amrum en ook in het Deense deel als 'gebieden van speciaal belang' aan te wijzen, vooral als kraam- en kinderkamer voor de bescherming van de bruinvissen.

10.2.2 Onderzoek naar mogelijkheden om op flexibele basis gebieden waar jonge grijze zeehonden uitrusten af te sluiten in overleg met verantwoordelijke lokale overheden en belangengroepen.

10.2.3 Onderzoek in samenwerking met de verantwoordelijke visserijsectoren naar oplossingen in de sfeer van technische verbeteringen om incidentele vangst van zeezoogdieren in drijfnetten en fuiken te voorkomen en het aantal bijvangsten te minimaliseren.

Appendix I

Kaarten

Appendix II

Activiteitenindex

Aktiviteit	1 Landschap en cultuur	2 Water en sediment	3 Kwelders	4 Getijdgebieden	5 Stranden en duinen	6 Estuaria	7 Kustwateren	8 Landelijk Gebied	9 Vogels	10 Zeezoogdieren
1 Agrarisch gebruik		2.1.2	3.1.1 - 3 3.1.11 3.1.13					8.1.1 - 3	9.1.7	
2 Burgerluchtvaart									9.1.14 - 20	
3 Kustverdediging			3.1.4 - 10	4.1.1 - 2 4.1.11	5.1.2 - 3 5.1.5 - 7		7.1.1 7.1.3		9.1.7	
4 Baggeren en storten		2.1.6 - 7		4.1.6 - 8 4.1.11 4.1.15		6.1.2 - 3				
5 Energiebronnen										
5.1 Gas & olie		2.1.8 - 10	3.1.14	4.1.10	5.1.4					
5.2 Pijpleidingen		2.1.9	3.1.16	4.1.13	5.1.4					
5.3 Windenergie	1.1.4 - 5								9.1.9 - 10	
6 Zand- en kleiwinning			3.1.9	4.1.11 - 12			7.1.2 - 3			
7 Visserij										
7.1 Kokkelvisserij				4.1.16					9.1.3	
7.2 Mosselzaadvisserij				4.1.17 - 19					9.1.4 - 5	
7.3 Overige - Oestercultures				4.1.20						
8 Grondwaterwinning					5.1.10					
9 Havens en industrie		2.1.1	3.1.14	4.1.3 4.1.5	5.1.4	6.1.1				
10 Jacht									9.1.11 - 13	
11 Infrastructuur			3.1.14 - 15	4.1.3 - 4 4.1.14	5.1.4					
12 Militaire activiteiten									9.1.21 - 24	
13 Natuur- en landschapsbeheer	1.1.2		3.1.1-5 3.1.10-11		5.1.1 5.1.3 5.1.5 5.1.9	6.1.4 - 5	7.1.2	8.1.1 - 2	9.1.1 - 2 9.1.6 - 7	10.1.1
14 Verontreiniging		2.1.1 - 10	3.1.13						9.1.12	
15 Bewustwording	1.1.3		3.1.12	4.1.24	5.1.8				9.1.6	10.1.2
16 Toerisme en recreatie										
16.1 Watersport				4.1.21 - 24						
16.2 Overige activiteiten			3.1.12		5.1.8				9.1.6 9.1.8	
17 Scheepsvaart		2.1.3 - 5		4.1.6 4.1.9 4.1.22 - 23						
18 Soorten en Habitatbescherming	1.1.1		3.1.1		5.1.1	6.1.4			9.1.1 - 2	10.1.1

1 Het beleid voor de belangrijke elementen van de estuaria, zoals het water, de zoute en brakke kwelders en de landelijke gebieden zijn respectievelijk in de hoofdstukken 1,3,8 en 9 geformuleerd. De relevante onderdelen van dit beleid zijn ook van toepassing op de waardevolle delen van de estuaria. Het betreft hier in het bijzonder het storten van baggerspecie, de landbouw, het jagen, de visserij, de recreatie en energiewinning.

Appendix III

Woordenlijst

Achtergrondconcentratie, achtergrondwaarde

De concentratie van een stof in een omgeving die niet door menselijk ingrijpen is aangetast.

Basislijn

Natuurlijke en kunstmatige lijnen om de zeewaartse begrenzing van de kustwateren en de omvang van de territoriale wateren te berekenen. Het is de laagwaterlijn langs de kust en een kunstmatige lijn in het gebied van zeearmen, estuaria of tussen de eilanden. De basislijn is vastgelegd in het VN-Zeerecht uit 1982 (artikel 3 - 16).

Belanghebbenden

Alle personen, instellingen, organisaties, bureaus, departementen, autoriteiten, clubs, verenigingen etc. die, in de breedste zin, belang hebben bij of betrokken zijn in een bepaalde zaak.

Benthos

Het totale aantal organismen levend in of op de zeebodem.

Best beschikbare techniek

De meest recente ontwikkelingsfase van processen, faciliteiten of methoden om lozingen en uitstoot van afval te beperken, die in de praktijk ook haalbaar is.

Beste milieuveilige handelswijze

De toepassing van de meest geschikte (combinatie van) milieubeheersmethoden en strategieën (OSPAR-Verdrag 1992, Bijlage I).

Bioaccumulatie

De ophoping in een organisme, hoofdzakelijk in de zachte delen als lever en spieren, maar ook in de harde delen (botten etc.), van stoffen (bijvoorbeeld zware metalen, pesticiden) door passieve of actieve opname uit het water.

Biotoop

Een door bepaalde fysieke condities gekenmerkt gebied, waarin verschillende soorten en populaties in onderlinge samenhang leven.

Boorgruis

Materiaal dat ontstaat tijdens het boorproces, bijvoorbeeld stukjes steen, zand etc gemengd met boorspoeling (zie boorspoeling).

Boorvloeistof

Vloeistoffen die tijdens het boorproces worden gebruikt om de boorbeitel te koelen en het slijpsel naar boven te halen. Boorspoeling is op water- of oliebasis en bevat verschillende ande-

re onderdelen zoals bijvoorbeeld zware metalen, bentoniet, anorganische zouten, surfactanten, organische polymeren, reinigingsmiddelen, roestwerende middelen, biociden, smeermiddelen in de vorm van olie-water emulsies.

Boorspoeling op oliebasis

Zie boorspoeling.

Boorspoeling op waterbasis

Zie boorspoeling.

Brakwatergrens

Grens tussen zeewater en zoetwater in estuaria. De hydrografische brakwatergrens is 0.5 PSU (practical salinity unit, het promillage zoutgehalte).

Broedresultaat

Het aantal volwassen jonge vogels per jaar en broedpaar. Niet te verwarren met "broedsucces", hetgeen het aantal uitgekomen vogels uit alle eieren betekent en "uitvliessucces" hetgeen betekent het aantal jonge volwassen vogels dat is uitgevlogen van het totale aantal uitgekomen vogels.

Buitendelta

Buitendelta's zijn zandbanken onder water aan de buitenzijde (Noordzeezijde) van de zeearmen tussen de eilanden. Ze worden ook ebdelta's genoemd omdat ze bij eb ontstaan als het water van de Waddenzee door de zeegaten naar Noordzee stroomt. Het zand, dat met het uitstromende water wordt meegevoerd, wordt aan de Noordzeezijde van de zeearm afgezet in de vorm van een boog.

Bijvangst

Organismen die tijdens het vissen worden gevangen en onder de maat zijn of niet tot de doelsoort behoren. Als deze in zee worden teruggeworpen worden ze "discard" genoemd.

Co-management

Co-management houdt in de betrokkenheid van de belangengroepen bij het formuleren en implementeren van besluiten over bijvoorbeeld het beheer van visvoorraden. Het bestaat uit overleg en delegatie; overleg tussen de centrale overheid en de gebruikersgroepen over inhoudelijke aspecten van beheerstrategieën, en de delegatie van specifieke beheertaken aan de daarvoor verantwoordelijke gebruikersgroepen. (Verslag van het Seminar over Co-management, gehouden op 9 en 10 januari 1997 te Groningen, NL).

Diepwaterroute

Speciale routes met een internationale status die zijn vastgelegd ten behoeve van schepen met een grote diepgang en schepen die grote hoeveelheden gevaarlijke stoffen vervoeren.

Discards (teruggeworpen organismen)

Bijvangsten die in zee worden teruggegooid.

Draagvleugelboot

Boot/vaartuig met constructies (platen of vinnen) die, als de boot in beweging is, de kiel uit het water tillen waardoor de weerstand verminderd wordt en grotere snelheden kunnen worden bereikt.

Duurzaam gebruik

Het gebruik van biologische materialen op een wijze, en in een frequentie, die niet leidt tot aantasting op langere termijn van biologische diversiteit, waardoor het mogelijk blijft om aan de behoeften en wensen van de huidige en toekomstige generaties te voldoen (Conventie inzake Biologische Diversiteit, 1992).

Ecologische draagkracht

De maximale populatie van een organisme die in een bepaalde omgeving kan bestaan.

Ecosysteem

Natuurlijk functionerende eenheid, of natuurlijke en abiotische compartimenten die een onderlinge wisselwerking met elkaar hebben bij de uitwisseling van energie, stoffen en informatie.

Groene strandvlakten

Strandvlakten, afgeschermd door primaire duinen, waardoor spaarzame begroeiing mogelijk is.

Habitat

De structurele omgeving waar een soort veel of van nature voorkomt.

Havenontvangstinstallatie

Voorzieningen in havens waar olie- en chemische residuen en afval van schepen kunnen worden ingenomen.

Herstelvermogen

Het vermogen terug te keren naar de oorspronkelijke staat (of dynamiek) na een tijdelijke verstoring (bijvoorbeeld door natuurlijke oorzaken of menselijk ingrijpen).

Hoog-/laagwaterlijn bij springvloed

Hoogste, respectievelijk laagste waterlijn bij springvloed (die veroorzaakt wordt door het samenkomen van de aantrekkingskracht van zon en maan bij volle en nieuwe maan).

Inheemse Waddenzeesoorten

Soorten die van nature al lang in de Waddenzee voorkomen (in tegenstelling tot niet-inheemse soorten die door de mens zijn geïntroduceerd of niet lang geleden naar het gebied zijn geïmmigreerd).

Isohaline

Een lijn op een kaart die (op een bepaald moment) punten met een gelijk zoutgehalte verbindt.

Dieptelijn

Een lijn op een kaart die punten van gelijke diepte (onder zeeniveau) verbindt.

Kombergingsgebied

Systeem van geulen en droogvallende tussen twee wantijen, dat zich uitstrekt van de dijk tot ongeveer de 20 meter dieptelijn in zee (zie ook wantij).

Milieu-effect rapportage

Uitgebreid onderzoek naar de mogelijke ecologische effecten van projecten en maatregelen.

Operationele lozing

Lozing van olie, afval en schadelijke stoffen door schepen tijdens normale werkzaamheden (in tegenstelling tot opzettelijke lozingen). Gereguleerd door de MARPOL Conventie.

Permanent onder water gelegen gebieden

Kustgebied beneden de laagwaterlijn bij springvloed dat altijd onder water ligt (sublittoraal).

Pionierszone

Overgangsgebied tussen wad en kwelder, gelegen tussen hoog- en laagwaterpeil bij halftij, waar *Salicornia* (zeekraal) en soms verspreide *Spartinapollen* (slijkgras) de dominerende plantensoorten zijn.

Primaire duinen

Door de wind gevormde zandophopingen (tot 1 meter hoog), niet of slechts spaarzaam begroeid met voornamelijk biestarwegras (*Elymus farctus*). Primaire duinen vormen het voorstadium van de ontwikkeling van secundaire duinen.

Primaire duinvalleien

Tussen twee duinrijen kunnen zich parallel aan het strand vochtige duinvalleien vormen (minstens in de winter water vasthoudend; ze kunnen geleidelijk aan steeds meer zoet water gaan bevatten, en er kan zelfs sprake zijn van moerasvorming. Deze duinvalleien kunnen, afhankelijk van de plaatselijke omstandigheden, zijn begroeid met natte heide, rus- en zeggemoeras; ook kunnen er verschillende aquatische en amfibische gemeenschappen voorkomen. Secundaire duinvalleien ontstaan door zandverstuiving en liggen in windrichting.

Primaire productie

De vorming van levend materiaal door fotosynthese (bijvoorbeeld van planten of plankton) of chemosynthese (bijvoorbeeld van bacteriën). Gewoonlijk uitgedrukt in aantal gram koolstof per vierkante meter per jaar, omdat koolstof in levende organismen veel voorkomt.

Rijshoutdammen

Zie strekdammen.

Sabellariariffen

De worm *Sabellaria spinulosa* vormt zandriffen van een aantal vierkante meter. Deze soort kenmerkend voor de permanent onder water gelegen geulen, is vrijwel geheel verdwenen. Slecht twee *Sabellariariffen* zijn recent gevonden (in de buurt van de eilanden Mellum en Anrum in Duitsland).

Samenwerking op het gebied van vogeltrekroutes

Internationale samenwerking tussen landen gelegen op de Oost-Atlantische vogeltrekroutes van trekvogels. Deze route verbindt de broedgebieden in het Arctische gebied met de overwinteringsgebieden in West-Europa en West-Afrika.

Secundaire duinen

Tot 20 meter hoge duinen. Eerste stabiele fase in de ontwikkeling van duinen met begroeiing; de overheersende soort is helmgras (*Ammophila arenaria*).

Sluisregime

Bepaald schema voor het doorsluizen van zoet water naar de zee.

Staande netten

Rechthoekige netten die worden gebruikt bij de passieve visvangst; deze netten worden verticaal in het water geplaatst.

Strekdammen

Strekdammen zijn loodrecht op of parallel aan de kustlijn aangelegde constructies, om aanslibbing van fijnkorrelig materiaal te bevorderen en/of om de golf en stroombewegingen te reduceren. Ze kunnen gemaakt zijn van rijshout, steen of beton.

Stroomgebied

Het gebied waaruit een bepaalde rivier of zee zijn water betreft, alle neerslag in dit gebied komt uiteindelijk in een bepaalde rivier of zee terecht.

Synergisme

Interactie tussen verscheidene componenten die elkaar versterken, bijvoorbeeld de invloed van een combinatie van verontreinigende stoffen op organismen.

Terp

Een natuurlijke of kunstmatig opgeworpen ophoping, of een berg aarde. In dit geval worden door de mens opgeworpen verhogingen bedoeld, in kustgebieden, getijdestromen en estuaria ter bescherming tegen stormtij.

Top-predatoren

Dieren die zich met andere dieren voeden en zelf geen prooi zijn voor andere soorten, tenzij bejaagd door de mens. Voorbeelden in het gebied van de Waddenzee zijn zeehonden, vossen en verschillende vogelsoorten.

Vliegroutes

Bepaalde vliegroutes waaraan luchtverkeer is gebonden (hoogte en breedte).

Wad

Gebied dat bij vloed regelmatig wordt overstroomd of onder water staat.

Wantij

Wantij is het gebied tussen twee kombergingsgebieden. Het wantij ligt hoger dan andere droogvallende platen en loopt later onder water.

Xenobiota

Door de mens gemaakte stoffen.

Zosteravelden

Zeegrasvelden (*Zostera marina* en *Zostera noltii*).

Bijlage II

Gezamenlijk Pakket TMAP

Gezamenlijk Pakket Trilaterale Monitorings- en Beoordelingsprogramma

Contaminanten	1	TBT in water en sediment
	2	Metalen in sediment
Voedingsstoffen	3	Anorganische voedingsstoffen in water
Kwelders	4	Ruimtelijke uitbreiding
	5	Agrarisch gebruik: begrazing
Bodemecologie	6	Macro-algen
	7	Zeegras
	8	Macro-benthos
	9	Mosselbanken
	10	Contaminanten in blauwe mossel
Plankton	11	Fytoplankton
Vis	12	Contaminanten in bot
	13	Mossel/kokkel/garnalenvisserij
Strand en duin	14	Ruimtelijke uitbreiding
Vogels	15	Broedvogels: aantal en verspreiding
	16	Broedvogels: contaminanten in eieren
	17	Trekvogels: aantal watervogels in teleenheden
	18	Aangespoelde vogels (BBS)
Zeehonden	19	Populatieparameters (metingen vanuit de lucht)
Recreatieve activiteiten	20	Boten op zee
	21	Aantal excursies met gids
	22	Vliegverkeer
Algemene parameters	23	Kustbeschermingsmaatregelen
	24	Geomorfologie
	25	Overstromingen
	26	Grondgebruik
	27	Weersomstandigheden
	28	Hydrologie

*De parameters in het Gezamenlijk Pakket zullen worden gemonitord volgens de overeengekomen gezamenlijke TMAP-richtlijnen.

Bijlage III

Werkprogramma Guinea-Bissau - Waddenzee

Werkprogramma 1998 - 2000

Doelstelling

Het programma heeft als doel de internationale uitwisseling van kennis en ideeën te bevorderen en een multidisciplinaire aanpak voor natuurbeschermings- en beheersaspecten te ontwikkelen.

De eerste stap van het programma behelst het verder opleiden van een ornithologisch team in Guinea-Bissau voor onderzoeks- en monitoringswerkzaamheden, met name betreffende waadvogels die in Guinea-Bissau overwinteren en naar de Waddenzee migreren.

De volgende stap van het programma behelst het oprichten van een organisatie die zich gaat bezighouden met ornithologisch onderzoek, monitoring en publieksvoorlichting in Guinea-Bissau. Deze organisatie zal het werk voortzetten.

Projecten

Project 1

Onderwerp:

Onderzoek, monitoring en metingen van watervogels en belangrijke vogelgebieden in Guinea-Bissau

Doelstelling:

Het opleiden van een ornithologisch team in Guinea-Bissau om de volgende taken uit te kunnen voeren:

1. Gegevens verzamelen over de aantallen en samenstelling van watervogelsoorten middels maandelijkse tellingen in het getijdegebied van Bubaque, Soga en Orango en in het Ramsar-gebied Lagoa de Cufada.
2. Veranderingen in aantallen en samenstelling van soorten monitoren middels een zo volledig mogelijke meting van het gehele Guinea-Bissau kustgebied om de drie jaar, te beginnen in 1999.
3. Gegevens verzamelen over de broedkolonies van kustvogels middels drie- à viermaandelijksse tellingen op de onbewoonde eilanden van de Bijagos-archipel.
4. Gegevens verzamelen over Belangrijke Vogelgebieden (IBA sites) in Guinea-Bissau als onderdeel van lopende internationale programma's.
5. Voorlopige aanbevelingen voor het beheerbeleid opstellen.

Inhoud:

Het opleiden van een ornithologisch team in Guinea-Bissau tussen 1998 en 2000. Samenwerking tussen wetenschappers en technici in de Waddenzeelands en Guinea-Bissau om gegevens te verzamelen middels maandelijks tellingen tussen 1998 en 2000, om een overzicht te maken van IBA sites in 1998, een volledig overzicht te maken van watervogels in het kustgebied in 1999 en data te verzamelen over broedkolonies tussen 1998 en 2000.

Deelnemers:

Guinea-Bissau: GPC, INEP, in samenwerking met IUCN.

Waddenzeelands: Gezamenlijke Monitoringgroep voor Trekvogels in de Waddenzee.

Uitvoering:

Het opleiden van een ornithologisch team in Guinea-Bissau door trilaterale en Portugese ornithologen in Guinea-Bissau tussen 1998 en 2000.

Onderzoek van IBA sites in 1998.

Onderzoek van het gehele kustgebied van Guinea-Bissau, uitgevoerd door trilaterale ornithologen in samenwerking met het ornithologisch team in 1999.

Uitwerking van voorstellen voor beheerbeleid in 2000.

Het uitgeven van een brochure over de Intentieverklaring, de betrokken gebieden en het werkprogramma, met als doel onder andere de bevoegde autoriteiten te informeren.

Informatieuitwisseling tussen 1998 en 2000.

Kostenraming:

1998-2000: 136,000 US\$

Project 2

Onderwerp:

Het oprichten van een organisatie in Guinea-Bissau voor ornithologisch onderzoek, controle, opleiding en publieksvoorlichting.

Doelstelling:

De continuïteit van ornithologische werkzaamheden in Guinea-Bissau waarborgen ten behoeve van:

- diverse ornithologische taken;
- opleiding en onderwijs en het informeren van burgers;
- voorlichtingscampagnes onder de plaatselijke bevolking.

Inhoud:

Samenwerking tussen wetenschappers en technici van de Waddenzeelands en Guinea-Bissau ten behoeve van het uitgeven van kleine vogelboeken in het Portugees en/of Creools voor gebruik in scholen, het uitgeven van vogellijsten van Guinea-Bissau, het uitgeven van brochures over een duurzaam gebruik van flora en fauna, enz., het ontwikkelen van voorlichtingscampagnes om vogelringen te verzamelen, omgaan met de gegevens van vogelringen, enz.

Deelnemers:

Guinea-Bissau: GPC, INEP, in samenwerking met IUCN.

Waddenzeelands: Gezamenlijke Monitoringsgroep voor Trekvogels in de Waddenzee.

Uitvoering:

Het oprichten van de organisatie in 1998.

Informatieuitwisseling tussen 1998 en 2000.

Het uitwerken en uitgeven van een schoolboekje over de meest voorkomende vogels 1999-2000.

Het houden van voorlichtingscampagnes voor vogelringen van 1998 tot 2000.

Kostenraming:

1998-2000: 20,000 US\$

Organisatorische aspecten

Het overkoepelend beheer van het project is in handen van:

het Deens Nationaal Bureau voor Bos en Natuur; en

het Bureau voor Kustplanning en INEP in Guinea-Bissau.

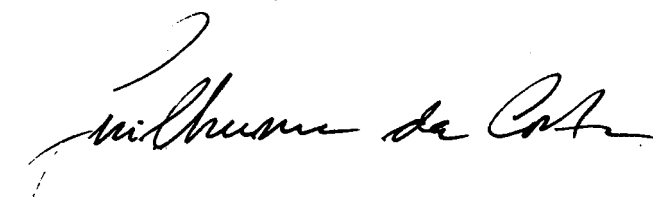
Deze instanties zijn belast met:

- het toezicht houden op de uitvoering van de projecten;
- het erop toezien dat de uitvoering binnen de vastgestelde budgetten blijft;
- het oplossen van gemeenschappelijke vraagstukken.

De deelnemende partijen zullen de programmaresultaten beoordelen op basis van een korte projectevaluatie, uit te voeren in 2000.

Ondertekening

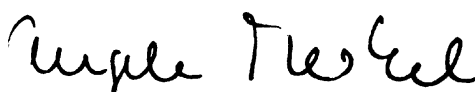
Voor Guinea-Bissau,

de heer G. Da Costa

Landelijke directeur van het Bureau voor Kustplanning van het Ministerie van Plattelandsontwikkeling, Natuurlijke Hulpbronnen en Milieu

Namens de Trilaterale Samenwerking ter Bescherming van de Waddenzee,

dr. A. Merkel

Minister van Milieu, Natuur en Nucleaire Veiligheid van de Bondsrepubliek Duitsland